

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za Arheologiju

**STARI BOSANSKI NIŠANI NA PODRUČJU VAREŠA DO 20
STOLJEĆA**

(ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD)

Kandidat:

Almin Ibrišimović

Mentor:

Doc. Dr. Edin Bujak

SARAJEVO, 2024

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za Arheologiju

**STARI BOSANSKI NIŠANI NA PODRUČJU VAREŠA DO 20
STOLJEĆA**

(ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD)

Kandidat:

Almin Ibrišimović

Mentor:

Doc. Dr. Edin Bujak

SARAJEVO, 2024

UNIVERSITY OF SARAJEVO

FACULTY OF PHILOSOPHY

Department of Archaeology

**OLD BOSNIAN NIŠANI TOMBSTONES IN THE AREA OF
VAREŠ UP TO 20th CENTURY
(FINAL GRADUATION THESIS)**

Candidate:

Almin Ibrišimović

Mentor:

Doc. dr. Edin Bujak

SARAJEVO, 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. OPŠTINA VAREŠ.....	9
3. HISTORIJAT ISTRAŽIVANJA NIŠANA S PROSTORA BOSNE I HERCEGOVINE	13
4. NIŠANI.....	16
4.1. Hronologija nastanka nišana	18
4.1.1. Ptica	19
4.1.2. Konj	20
4.1.3. Jelen	20
4.1.4. Predstava čovjeka	21
4.1.5. Ostale predstave na nišanima prve faze.....	21
4.1.6. Nefiguralni motivi	23
4.1.7. Historijska podloga.....	24
4.2. Nišani druge faze.....	25
4.2.1. Muški nišani	25
4.2.2. Ženski nišani.....	27
4.2.3. Dječiji nišani.....	27
4.3. Vrste i oblici turbana na nišanima.....	27
4.3.1. Aginski nišani	28
4.3.2. Derviški nišani.....	29
4.3.3. Esnafski nišani	31
4.3.4. Hadžijski nišan	32
4.3.5. Nišani trgovaca, uleme i drugih uglednih ljudi	33
4.3.6. Pašinski nišani	35
4.3.7. Ulemanski nišani	35
5. NIŠANI OPŠTINE VAREŠ	37
5.1. Džemat Ravne (Blaža)	37
5.1.1. Ravansko groblje	38
5.1.2. Kunošići.....	39
5.2. Džemat Budoželje	40
5.2.1. Nišan u Hrančićima	42

5.2.2. Nišan u Žižcima.....	44
5.2.3. Mezarje na Karićima	45
5.2.4. Mezarje na Budoželju.....	50
5.3. Džemat Stupni Do	55
5.4. Džemat Striježevo	57
5.4.1. Mezarje na lokalitetu Menica	58
5.4.2. Hamzino mezarje.....	61
5.5. Džemat Ligatići	66
5.5.1. Mezarje u Naseocima	68
5.5.2. Mezarje u Ligatićima.....	69
5.5.3. Mezarje u Mižnovićima.....	74
5.5.4. Nišan na lokalitetu Ropovice.....	75
5.6. Džemat Daštanska	77
5.7. Džemat Mijakovići.....	80
5.7.1. Nišan na Kopjarima.....	83
5.7.2. Mezarje u Dragovićima	84
5.7.3. Mezarje u Jusama	89
5.7.4. Mezarje na lokalitetu Moćila.....	91
6. ZAKLJUČAK.....	95
7. BIBLIOGRAFIJA.....	97
7.1. Knjige.....	97
7.2. Članci	98
7.3. Internetski izvori	99
7.4. Popis slika	100
SAŽETAK	104
BIOGRAFIJA	106

1.UVOD

U bosanskohercegovačkoj historiji i tradiciji mnogo je kulturoloških fenomena koji su obilježili prošlost ovdašnjih krajeva. Jedan od takvih slučajeva su i nišani, nadgrobnni spomenici koje su podizali obično pripadnici islamske vjeroispovijesti. Prošlost Bosne i Hercegovine bogata je različitim utjecajima s istoka i zapada. Još od vremena Grka i Rimljana teritorija Bosne i Hercegovine bila je zanimljiva što zbog povoljnog geostrateškog položaja, tako i zbog privrednog potencijala. U srednjem vijeku formirana je srednjovjekovna država Bosna, koja će vremenom postati kraljevina i značajno proširiti svoju teritoriju. Ipak, taj uspon i prosperitet bosanske države zaustavljen je od strane Osmanskog Carstva, koje je nakon zauzimanja Carigrada ubrzanom tempom osvajalo dio po dio Balkanskog poluostrva. Bosna je na red došla 1463. godine kada je posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević konačno pokleknuo pred napadima Osmanlija. Osmanska kultura i tradicija te islam kao dominantna religija veoma brzo su ovladali i današnjom Bosnom i Hercegovinom. Različite socijalne i ekonomske mjere, uz prisustvo islamskih zakona i tradicije, postepeno su se širile bosanskohercegovačkim krajevima.

Utjecaj istočnjačke kulture jasno se može pratiti na primjeru nišana koji u svojoj prvoj fazi nastanka predstavljaju element u kojem se sudaraju dvije kulture – jedna autohtona i srednjovjekovna, a druga istočnjačka. Istraživanje nišana na prostoru Bosne i Hercegovine u određenim dijelovima je prisutno u nacionalnoj historiografiji i literaturi, ali treba spomenuti kako neki dijelovi nisu dovoljno ili čak nikako istraženi. Takav je slučaj i s opštinom Vareš i nišanima na njenom gravitacionom području, koji su još uvijek nedovoljno i neadekvatno istraženi.

Sve ono što je ostalo vidljivo na nišanima, na osnovu kojeg se mogu rekonstruirati motiv i njegov sadržaj, posebno je interesantno za izučavanje. U nekim drugim bosanskohercegovačkim mjestima nišani, naprimjer, sadrže natpise na bosančici, mnoštvo različitih oblika i građe u zavisnosti od mjesta, pa se može zaključiti kako je svako područje karakteristično po drugačijem obliku i sadržaju nišana. Kada je u pitanju opština Vareš i nišani koji se nalaze na ovoj teritoriji, a predmet su istraživanja ovog rada, onda treba napomenuti kako je veoma bitan historijski kontekst odnosno činjenica da je Vareš kroz historijske etape ostao upamćen u prvom redu kao privredni centar. Još u srednjovjekovnoj bosanskoj državi Vareš je predstavljao značajan privredni centar. Neki historijski izvori, kao što su ploča s natpisom *villicus procurator* i pronađena rudarska

svjetiljka, svjedoče da su na prostoru današnje opštine Vareš i Rimljani iskorištavali rudna bogatstva ovog kraja. Za vrijeme turske uprave počela je ekspanzija rudarstva, a na prostor opštine Vareš naselili su se i saski rudari. Na osnovu ovoga, a u kontekstu prošlosti Vareša, moguće je stvoriti određenu percepciju o karakteru nišana s područja ove opštine. Mnogo trgovaca i zanatlija bilo je naseljeno u ovom kraju. Rudarstvo i trgovina omogućili su stalno kretanje stanovništva, pa su česte migracije i demografske promjene bile sigurno prisutne.

Na području opštine Vareš ukupno su evidentirana 323 nišana. Oni koji su u potpunosti oštećeni nisu mogli ponuditi bilo kakve podatke za istraživanje. Za potrebe ovog rada izvršeno je terensko istraživanje starih bosanskih nišana na području opštine Vareš. Istraživanjem je evidentirano 49 grobalja gdje su se nalazila 323 nišana, od čega su u radu prezentirana i analizirana 72. Svi ti nišani zanimljivi i svojstveni su za sebe te svjedoče o prošlosti vareškog kraja. Neki od nišana su uništeni. Od onih koji su oštećeni u skorijem periodu sačuvane su fotografije i dokumentovan je tekst o njihovom sadržaju u prethodnom periodu. Posebnu pažnju privlače nišani s početka perioda osmanske uprave nad Bosnom. Jedan takav nišan, objašnjen u radu i karakterističan po scenama lova, danas se čuva u vareškoj tekiji. Ostali nišani su uglavnom iz kasnijeg perioda, izuzev nišana iz Ligatića koji je jedan od najvećih, a ujedno i odlično sačuvan s obzirom na nešto stariji period nastanka u odnosu na ostale.

Ovaj magistarski rad podijeljen je na nekoliko većih poglavlja. Na samom početku rada koncizno je prikazan geostrateški položaj opštine Vareš te njen historijski razvoj. Drugi dio rada vezan je za nišane te njihovu etimologiju nastanka, značenja i podjelu. Prisustvo nišana na prostoru Bosne i Hercegovine je široko, pa se klasifikacija i analiza u jednom dijelu rada činila neophodnim za lakše razumijevanje teme i naročito onog dijela rada koji se smatra naučno-istraživačkim. U trećem, a ujedno i najznačajnijem dijelu ovog magistarskog rada obrađena je većina grobalja starih bosanskih nišana na području Vareša. Groblja su podijeljena po džematima: Blaža, Budoželje, Stupni Do, Striježevo, Ligatići, Daštansko, Mijakovići, Kokošćići i Vareš. Svaki džemat ima nekoliko naselja koja mu pripadaju. Kroz analizu nišana na navedenim područjima nastojalo se prezentirati fenomen pojave istih na primjeru grobalja, različitih vrsta i oblika, turbana, teksta i svega ostalog interesantnog za istraživanje.

Tokom pisanja rada korišteno je nekoliko naučnih pristupa i metoda, kao što su: deskriptivna, komparativna, tipološka, hronološka i statistička. Kroz deskriptivnu metodu opisuje

se nastanak i razvoj nišana na prostoru Bosne i Hercegovine kao i opštine Vareš. Komparativna metoda koristi se prilikom upoređivanja prikupljenih podataka kroz analizu sadržaja na nišanima. Prilikom analize nišana neophodno je bilo pristupiti i tipološkoj metodi s obzirom veliki broj različitih nišana pronađenih na području opštine Vareš. U najvećoj mjeri statistička metoda korištena je u kontekstu predstavljanja tipološke analize nalaza koji su ustanovljeni na nišanima. S druge strane, spomenuti narativni pristup prisutan je u toku interpretacije dosadašnjih stručnih radova koji se tiču istraženih nišana. Cilj ovog rada je predstaviti i detaljno analizirati nišane s područja opštine Vareš, a posebno se fokusirati na one neistražene dijelove koji nisu toliko prisutni u literaturi.

Kroz čitav ovaj rad primjetno je koliko bosanskohercegovačko društvo malo pažnje posvećuje kulturno-historijskom naslijeđu. Opština Vareš, ali i druge opštine na prostoru Bosne i Hercegovine, trebala bi se mnogo više angažirati oko zaštite nišana jer oni svjedoče o prošlosti i kontinuitetu života u ovdašnjim krajevima. Potrebno je napraviti plan kako bi se zaštitili nišani, ali i izvršiti detaljnije rekognosciranje te provesti arheološka istraživanja. Određeni nišani nisu skoro nikako istraženi, a neki su uništeni i devastirani. Nebriga države i lokalne vlasti značajno doprinosi zaboravu kulturnog i historijskog identiteta stanovništva Bosne i Hercegovine.

2. OPŠTINA VAREŠ

Površina opštine Vareš iznosi 390 km² i graniči s opštinama Breza, Visoko, Kakanj, Ilijaš i Olovo. Prema rezultatima popisa iz 2013. godine, u opštini Vareš je živjelo 8.892 stanovnika. Vareš je opština koja spada u jednu od najšumovitijih bosanskohercegovačkih opština. Od ukupne površine, oko 77 % otpada na šume i šumsko zemljište. Na području opštine Vareš nalaze se brojni nacionalni spomenici kulture. Osim Bobovca, u samom gradu se nalaze Župna crkva, arheološko područje Dabravine s ostacima iz bronzanog doba i kasne antike, nekropole sa stećcima u naseljima Budoželje i Stupni Do te mnogi drugi spomenici kulture koji nisu otkriveni ili su zaštićeni, s obzirom na to da područje opštine Vareša osim Bobovca skoro nikako nije detaljno arheološki ispitano.¹ Ipak, i pored toga prostor Vareša veoma je bogat kulturno-historijskim dešavanjima i često je u prošlosti predstavljao veoma važan prostor za današnju Bosnu i Hercegovinu.

Prostor Vareša karakterističan je prije svega po svom rudnom bogatstvu. Ovaj kraj je naseljen još u vrijeme Rimljana, a prvi podaci o Varešu kao značajnom privrednom centru sežu iz perioda srednjeg vijeka i uspona srednjovjekovne bosanske države. Nešto više podataka ostalo je iz vremena osmanske uprave, a eksploatacija željezne rude u Varešu počela je za vrijeme sandžak-bega Jakub-paše (1492–1494).² Vareš je tada predstavljao kasabu poznatu po svom rudniku željeza.³

Podudarnost s prethodno napisanim podacima u vezi prošlosti Vareša nalaze se i kod vareškog župnika fra Franje Franjkovića. Župnik u svom djelu piše kako je Vareš bio smješten nekada na brdu Oglaviću, 250 metara iznad trenutnog položaja Vareša.⁴ Nakon sukoba s carskim eminom, veći dio autohtonog stanovništva Vareša sa svojim porodicama nastanio se u dolini rijeke Stavnje.⁵ Prvi pisani podaci koji svjedoče o Varešu potječu iz timarsko-spahijskog deftera iz 1468.

---

¹ Vidjeti na: https://www.vares.info/sites/default/files/Strategija_razvoja_Vares_24_01_2017_0.pdf

² Kreševljaković 1942, 412.

³ Muvekkit 1999, 92.

⁴ Kreševljaković 1942, 412.

⁵ Ovome u prilog govori činjenica da je u današnjem Varešu veći broj ulica nazvan prema onima koji su prognani iz Duboštice. Prema Kreševljakoviću, riječ je o porodicama Benić, Jusić, Ljepović, Matijević, Novaković i Stojković. Vidjeti više kod: Kreševljaković 1942, 419.

godine.⁶ U ovom defteru Vareš je upisan kao željezni rudnik, koji ima 35 kuća. Svi stanovnici upisani su kao kršćani.⁷

Geostrateški položaj Vareša veoma je zanimljiv. Okružen je planinama i brdima, a u kotlini rijeke Stavnje nije izgrađen samo na jednom mjestu, nego se čini izduženim i potpuno drugačijim u odnosu na neke druge gradove nastale u tom periodu. Mjesta koja su bila strateški prihvatljiva zarad izgradnje kovačnica i topioničarskih radionica učinila su da Vareš izgleda izdužen. Fratar Franjković navodi da je Vareš nekada bio smješten iznad trenutnog položaja, a na tom centralnom mjestu nalazila se crkva sv. Ilije. Zbog takvih navoda u budućnosti je neophodno provesti arheološka ispitivanja ovog područja kako bi se pokušala utvrditi prvobitna pozicija Vareša. U vezi s porijeklom imena ove opštine, iz opširnog deftera iz 1604. godine, Vareš se navodi kao selo Varoš. Prema Muftiću naziv je izveden od riječi *var* ili *varelica*, što znači komad rađenog ili kovanog željeza.⁸ Prema popisu iz 1604. godine u Varešu se nalazilo 10 muslimana s baštinama i 149 nemuslimana s baštinama.⁹

U kasnijem periodu Vareš je bio znatno razvijeniji, prije svega demografski, pa je tako u historiografiji ostalo nekoliko veoma interesantnih događaja koji svjedoče o Varešu tog vremena. Kreševljaković navodi nekoliko zanimljivih događaja iz vareške čaršije 17. i 18. stoljeća.¹⁰ Pojedini dijelovi Vareša stradali su više puta od požara, a i od poplave rijeke Stavnje. Nikola Lašvanin piše kako je 1742. godine harala kuga u Varešu.¹¹ Na osnovu toponima koji su poznati nedaleko od Vareša, s lijeve strane rijeke Stavnje nalazi se jedno manje mjesto poznato kao *Kugino brdo*. Sigurno je da se radi o nazivu koji je dobijen s ciljem da se označi prošli događaj koji je ostavio velik utjecaj na stanovnike Vareša.¹²

Godine 1580.¹³ izvršene su reforme koje su uredile osvojeni teritorij od strane Osmanskog Carstva. Od 1865. godine Vareš postaje nahija i pripada pod Visočki kotar. Ranije je kao kasaba pripadao Visočkoj nahiji. Nakon uvedenih reformi u Varešu je postavljen mudir (upravitelj

---

⁶ Vidjeti na: <https://biblioteka.vares.ba/vremeplov/40>

⁷ Muftić 2002, 36.

⁸ Isto, 39.

⁹ Handžić 2000, 473.

¹⁰ Posebno je intrigantna priča o Mevliji, kćerki izvjesnog Alije, koja je u toku dana ubila udvarača Ahmeda, sina Hasana, iz Visokog. Vidjeti više kod: Kreševljaković 1942, 417.

¹¹ Truhelka 1890, 220.

¹² Iskaz uzet od Edhema Aščerije 20. novembra 2021.

¹³ Tada je uspostavljen Bosanski ejalet.

ispostave). Nakon toga Vareš dobija 64 naselja u 14 džemata koja će biti administrativno vezana za ovu nahiju.¹⁴ Isti raspored ovih džemata ostao je i danas, ali uz neke nadopune i izmjene:

- Džemat Blaža (Bizimovići, Blaža, Čamovina, Glavica, Karići, Krčevina, Legatovići, Pajtovići, Ravne, Seoci, Toljenak, Zubeta, Zvijezda);
- Džemat Budoželje (Budoželje, Žalja, Žižci);
- Džemat Daždansko (Brkulje, Daždansko, Prsica, Sikulje, Tisovci, Višnjica);
- Džemat Kunošići (Čeče, Čemernja, Karaula, Kunošići, Seoci);
- Džemat Mijakovići (Dragovići, Kopljari, Kolakovići, Mijakovići, Ponikve);
- Džemat Planinica;
- Džemat Smrekovina (Dabravina, Isbod, Sontijeska, Smrekovina, Varišće);
- Džemat Striževo (Kokošići, Majur, Poljanice, Radonić, Striževo, Stupni Do);
- Džemat Trtovići (Draževići, Kadarići, Našići, Neprivalj, Orahovo, Slivno, Trtovići);
- Džemat Vareš (Vareš, Kralupi);
- Džemat Kokošinac (Diknići, Hočevlje, Kokošinac, Mlakve, Potoci);
- Džemat Vijaka (Donja Vijaka, Gornja Vijaka);
- Džemat Višnjica (Korito, Salkovići, Tisovik, Višnjica).¹⁵

Od navedenih naziva sela u gornjem prikazu samo nekoliko ne pripada pod teritorij današnje administrativne granice Vareša. Kroz određeno vrijeme područje današnje opštine Vareš bilo je podijeljeno između tri nahije. Na osnovu popisa iz 1604. godine mogu se jasno vidjeti granice tih triju nahija. To su bile nahije Dubrovnik, Bobovac i Visoko. Nahija Dubrovnik je obuhvatala džemat Blaža¹⁶ zajedno sa svim naseljima, također i džemat Trtovići, s tim da treba naglasiti da današnje selo Trtovići (ili po starom nazivu Trtovići) sada ne pripada opštini Vareš. Džemat Kunošići zajedno sa selima pripadali su također nahiji Dubrovnik. Granicu nahije Dubrovnik prema Varešu predstavljalo je područje džemata Daždansko¹⁷ (selo Daštanska), dok je selo Varoš (danas grad Vareš) pripadalo pod teritorij nahije Visoko. Za selo Daštanska treba napomenuti da se i kod nahije Visoko i kod nahije Dubrovnik spominje jedno te isto selo. Aličić je iznio zaključak da se vjerovatno radi o dijelovima istog naselja, samo što je zapravo podijeljeno

---

¹⁴ Muftić 2002, 40.

¹⁵ Kreševljaković 1942, 418.

¹⁶ Zaselak Blaža, jugoistočno od Vareša, nosi naziv po istoimenoj rijeci Blaža. (Vidjeti u: Handžić 2000, 384.)

¹⁷ Selo Daštanska je jugoistočno od Vareša. (Vidjeti u: Handžić 2000, 385.)

između ove dvije nahije.¹⁸ Tako se može zaključiti da je ovo naselje predstavljalo granicu između dviju nahija. Treba istaknuti da je nahiji Dubrovnik pripadao i džemat Višnjica¹⁹, koja u današnjim administrativnim granicama ne pripada opštini Vareš.

Zajedno sa selom Varoš, džemat Striževo²⁰ (Striježevo) pripadalo je nahiji Visoko. Nahija Bobovac je obuhvatala samo jedan džemat koji je danas u krugu opštine Vareš, a to je džemat Mijakovići²¹ zajedno sa selima. Ono što je bitno napomenuti jeste da iz strateških razloga nahija Bobovac nije potrajala duže vremena, pa je stoga džemat Mijakovići zajedno sa selima pripojen nahiji Visoko. Nije poznato kada je to učinjeno, ali ono što je poznato jeste da je do 1626. godine posada osmanske vojske boravila na Bobovcu.²²

Danas opština Vareš ima sljedeće mjesne zajednice koje su aktivne, tj. naseljene:

- Dabravine (Orah, Vardište, Luke, Pomenići, Hodžići, Draževići, Debela Međa);
- Budoželje (Kadarići, Žalja, Rokoč, Karići, Brda, Žižci, Seoci);
- Striježevo (Radonjići, Ostrlja, Kokošići);
- Pajtov Han (Poljanice, Samari, Planinica Kolovići, Slavin);
- Stupni Do (Mir);
- Daštansko (Tisovci, Višnjići, Pržići, Brezik, Diknjići, Brgule, Šikulje, Čamovine);
- Ravne (Zubeta, Toljenak, Letevci, Pajtovići, Okruglica, Čeće, Kunosići);
- Vareš (Vareš – grad, Vareš Majdan);
- Ljepovići (Zabrezje, Osoje, Javornik, Sjenokos, Strica, Zaruđe, Zvijezda);
- Ivančevo (Vijaka Gornja, Vijaka Donja, Krčevine, Radoševići, Tribija, Kopališta, Duboštica);
- Ligatići (Očevija, Miznovići, Naseoci);
- Mijakovići (Dragovići, Borovica, Osredak, Semizova Ponikva, Položac).²³

---

¹⁸ Handžić 2000, 495.

¹⁹ Danas istoimeno selo istočno od Breze. (Handžić 2000, 424.)

²⁰ Danas selo Striježevo jugoistočno od Vareša. (Handžić 2000, 597.)

²¹ Danas selo istočno od Kaknja. (Handžić 2000, 20.)

²² Bojanovski 1962, 71.

²³ Vidjeti na: <https://maps.app.goo.gl/s22qQa6ucSuTGQpf7>

3. HISTORIJAT ISTRAŽIVANJA NIŠANA S PROSTORA BOSNE I HERCEGOVINE

Prošlost Bosne i Hercegovine veoma je bogata različitim kulturno-historijskim sadržajem. Njeno izučavanje zavisilo je od mnogo faktora. Nekada nezainteresiranost državnih struktura, ali i stanovništva dovela je do toga da su određene stvari iz bosanskohercegovačke prošlosti istražene nedovoljno i fragmentarno. Zainteresiranost za arheologiju na balkanskim prostorima, a pogotovo u Bosni i Hercegovini, počela je u zadnjim decenijama 19. stoljeća, kada aktivnosti istraživanja pokreće država, tadašnja Austro-Ugarska. Tada se i na prostoru Bosne i Hercegovine pojavljuju strani putopisci, hroničari, naučnici i konzuli koji su, uvidjevši vrlo bogatu ostavštinu, počeli posjećivati historijske lokalitete i objavljivati prve utiske u svojim spisima.²⁴

Stari bosanski nišani tokom 19. stoljeća nisu bili predmet nekog detaljnijeg istraživanja. Prvi radovi koji govore o nišanima povezani su uglavnom s islamskom epigrafikom. Postoje autori koji su spominjali islamske epigrafske spomenike kao što je slučaj s čuvenim putopiscem Evlijom Čelebijom. O islamskoj epigrafici, koja je uključivala i nišane, pisali su parcijalno Ćiro Truhelka²⁵ i Mehmed Mujezinović²⁶. Treba istaknuti kako su ti prvi radovi o kojima se može pronaći bilo kakva informacija o nišanima bili uglavnom nedovoljni za ovu tematiku i stvaranje jasnije slike o pojavi i značaju nišana. Neophodno je spomenuti i činjenicu da su se nišani i njihovo izučavanje našli u sjeni stećaka koji su mnogo popularniji u Bosni i Hercegovini i o kojima je mnogo toga napisano.

I u 20. stoljeću, odnosno na njegovom početku, nije bilo sačuvanih naučnih radova o ovoj temi. Djelo koje objedinjuje sve spomenike iz okvira islamske epigrafike autora Alije Bejtića, pod nazivom *Spomenicima Osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini*, dosta je pomoglo prilikom pisanja ovog rada. Knjiga je bogata detaljnijim opisima nišana te je njihova prezentacija svakako posebno značajna za buduća istraživanja ove teme.

---

²⁴ Mesihović 2011, 29.

²⁵ "Natpisi sjeverne i istočne Bosne", *Glasnik Zemaljskog Muzeja VII*, 335; "Bosančica", *Glasnik Zemaljskog Muzeja I, knj. IV*, 78; "Starobosanski mramorovi", *Glasnik Zemaljskog muzeja III*, 372; *Die Bosnischen Grabdenkmäler des Mittelalters, Wissenschaftliche Mittheilungen III*, Wien 1895, 405 i 438.

²⁶ Mujezinović, Mehmed (1974) *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, Knjiga I*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Nešto drugačiji i detaljniji pristup izučavanju ove tematike odnosi se na radove o bosanskim nišanima iz 1974. i 1978. godine dvojice autora, Mehmeda Mujezinovića i Šefika Bešlagića.²⁷ Već tada se javlja puno veći interes za istraživanje nišana s prostora Bosne i Hercegovine. U 21. stoljeću on postaje i znatno veći. Šefik Bešlagić u svom djelu *Nišani XV i XVI stoljeća u Bosni i Hercegovini* znatno olakšava pristup izučavanju ove teme s obzirom da se bazira na analizu sadržaja koja se nalazi na nišanima. Upravo će ova knjiga biti putokaz mnogima prilikom pristupa proučavanja i pisanja o bosanskim nišanima. Bešlagić u svojoj knjizi najprije objašnjava postanak i porijeklo nišana. Turske izvore je koristio na mjestima gdje je to bilo neophodno, a posebno kod opisivanja izvornog porijekla nišana i dolaska na prostore Bosne i Hercegovine. Bešlagić se pored informacija i podataka koje je skupljao o stećcima aktivno bavio proučavanjem i nastankom nišana.

Dosta toga korisnog za ovaj završni rad, ali vjerujem i druge radove, nalazi se u knjizi autora Mehmeda Mujezinovića naslovljenoj *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*. Pored nišana, Mehmed Mujezinović je obradio i natpise na džamijama, stambenim objektima i drugim mjestima na kojima se nalaze natpisi na orijentalnim jezicima. U prvom dijelu autor objedinjuje podatke o natpisima s prostora Sarajeva, gdje se nalazio veliki broj nišana. Osim toga, u drugim radovima je pisao i o teritoriji istočne, centralne, južne i zapadne Bosne kao i o natpisima iz Hercegovine.

Za razliku od vremena s početka 20. stoljeća, u drugoj polovini istog nastajale su različite publikacije o kojima se moglo dosta toga pronaći o bosanskim nišanima. Nihad Klinčević u publikaciji *Nišani u Bosni i Hercegovini* prezentira veliki broj najzanimljivijih nišana i piše o njima detaljno. Sadržaj ovog rada obogaćen je demografskim podacima s različitih područja Bosne i Hercegovine, a Klinčević se bazirao i na određene legende i priče lokalnog stanovništva koje se mogu povezati s nišanima. Pored ovog djela, još jedan naučno-istraživački pristup usmjeren isključivo ka istraživanju nišana može se pratiti kod Vahida Alađuza. On u svom djelu *Stari bosanski nišani općine Hadžići* detaljno analizira bosanske nišane na jednom prostoru. Autor je svaki nišan opisao i čitaocu ponudio objašnjenja uz izračunate dimenzije i prikaz onomastičkog

---

²⁷ Mujezinović, Mehmed (1974) *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, Knjiga I*. Sarajevo: Veselin Masleša; Bešlagić, Šefik (1978) *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

sadržaja na nišanima. Sličan rad napisao je i Haris Hasičić koji se bazirao na nišane s prostora opštine Doboj.²⁸

Neizostavno je spomenuti i usmenu predaju odnosno mitove i priče o pojedinim mjestima i događajima koji nisu zapisani u literaturi. Svakako da i lokalne priče i mitovi nose određen značaj, ali pristup takvim informacijama trebao bi biti veoma oprezan. Priče koje se prenose s koljena na koljeno često su preuveličane, pa čak i izmišljene. Međutim, ponekad mogu pomoći prilikom istraživanja i analize sadržaja na nišanu s obzirom na nemogućnost razumijevanja istog.

---

²⁸ Hasičić, Haris, Nišani Medžlisa islamske zajednice Doboj (historijski prikaz, stanje na terenu i kritička analiza). U: *Zbornik radova "Naslijeđe Doboja i okoline"*, Doboj, 27. septembar 2014., 318–61.

4. NIŠANI

Riječ nišan²⁹ ima zanimljivo porijeklo i etimologiju nastanka. Svoje porijeklo vuče iz turskog i perzijskog jezika, a odnosi se na uspravno stojeće kamene spomenike iznad grobova muslimana. Ova riječ ima još druga značenja kao što su: meta, madež, orden i dar.³⁰ Ne postoji potpun i siguran odgovor na pitanje gdje su nastali prvi nišani, ali praćenjem širenja istih, od istoka ka zapadu, može se stvoriti malo jasnija slika. Istraživanja Bešlagića stvorila su jednu novu dimenziju kada je u pitanju proučavanje nišana. On je smatrao da su Turci počeli klesati kamenje i praviti sebi svojstvene nadgrobne spomenike, kako u obliku stela tako i u obliku turbana. Prvobitno su takvi nišani preneseni na prostor Bosne, nakon što je ona 1463. godine i zvanično postala dijelom Osmanskog Carstva. Svoju konstataciju o porijeklu i načinu izrade nišana Bešlagić je tvrdio na osnovu reljefnih prikaza, a veliki utjecaj na nišane kod Turaka imali su narodi s Kavkaza, Armenci i Gruzijci, gdje je umjetnost koja se nalazi na turskim nišanima bila prisutna u 10. i 11. stoljeću. Armenski hačkari su bogato ukrašeni stiliziranim ornamentima, kao što je slučaj i sa seldžučkim nišanima.³¹

Ideje za umjetničke prikaze na nadgrobnim spomenicima između armenske i islamske kulture na prostoru istoka međusobno su se razmjenjivale. Ipak, kada je riječ o razvoju nišana treba navesti kako su seldžučko-osmanski postajali vremenom drugačiji i unikatniji. Nišan s turbanom je seldžučki tip nadgrobnog spomenika koji se razvio kasnije u osmanskome periodu. Na prostoru Bosne i Hercegovine prije nišana nalazili su se stećci, pa su definitivno i oni utjecali na raspored i dimenzije nišana. Bešlagić piše kako preko 95 % stećaka čine oni u ležećoj formi, dok je ostatak vezan za uspravne stećke, odnosno stubove i stele.³² Na osnovu ovoga, Bešlagić smatra da su uspravne stele i stubovi nastali pod utjecajem muslimanskih nišana.

Nišani definitivno predstavljaju posebnu vrstu spomenika orijentalne kulture kojih je mnogo i danas sačuvano u različitim krajevima Bosne i Hercegovine. Antun Hangi nišane definira

---

²⁹ Prema pisanju Alađuza, Turci su od Arapa preuzeli nišane, s tim što se oblik i način gradnje stoljećima mijenjao. Sama smisao kamena i natpisa na njemu je da se pruži podatak gdje je sahranjen čovjek. Vidjeti više kod: Alađuza 2019, 15.

³⁰ Klinčević 2021.

³¹ Bešlagić 1978, 16.

³² Isto, 18.

kao kamene stupce različitih veličina i oblika koji obilježavaju mjesto gdje je sahranjen pokojnik.³³ Obično je nadgrobni spomenik sastavljen od dva nišana, uzglavnog i uznožnog. Prednji nišan ili *bašluk* prilično je veći od zadnjeg koji se naziva *ajakluk*. Manji nišani su uglavnom usađeni ravno u tlo, a oni veći, koji su i teži, radi stabilnosti uglavljeni su posebno i šire u zemlju.³⁴ U narodnoj tradiciji bašlukom su se smatrali privremeni drveni nišani. Bašluk je na samom početku, odnosno nakon dolaska Osmanlija na prostore Bosne i Hercegovine, bio postavljen bez ajakluka, a takav običaj se u kasnijem periodu zadržao najviše u sjeverozapadnom dijelu Bosne (današnja Krajina).³⁵

Kamen od kojeg su se klesali bosanski nišani najčešće je vapnenac, siga ili aragonit te tuf zelene boje. Vapnenac je bio definitivno najviše zastupljen jer je veoma otporan i dobar za izradu natpisa. U tome se može tražiti razlog njegove zastupljenosti među bosanskim nišanima. Pored ovog materijala, za izradu nišana moguće je pronaći i glaukonitski lapor, zeleni diabaz i makedonski bijeli mramor koji se nije klesao u Bosni nego je obrađen nakon uvoza.³⁶ Kada je riječ o nišanima koje su Osmanlije donijele u Bosnu i Hercegovinu utjecaj se prvobitno osjetio s područja Makedonije, s obzirom da su Makedoniju Osmanlije najprije zauzele i uspostavile svoj politički i društveni sistem. Posebno je interesantno spomenuti novoformirano Skopsko krajište i činjenicu da je nišan s tog područja nazvan *skopaljski* nišan. S područja Makedonije uvezio se bijeli mramor za izradu nišana, a primjere tog skopaljskog nišana moguće je pronaći u Sarajevu, Foči i Travniku, gdje se nišani još nazivaju i *vezirski*. Bejtović ove nišane naziva prema turskom imenu za Skoplje, *ušćupski* nišani.³⁷

Prema Bešlagiću najstariji su oni bosanskohercegovački nišani u obliku stupova i stela. Razlog za takav zaključak leži u činjenici da su grubo klesani nišani evidentirani na prostoru Kajserija, Konje i nekim drugim mjestima u Anadoliji.³⁸ Treba spomenuti kako na prostoru Bosne i Hercegovine postoji tip nišana koji se usko može povezati sa stećcima. Nekoliko značajnih nalaza potvrđuju da su na bosanske nišane veliki utjecaj imali srednjovjekovni nadgrobni spomenici, stećci. Bejtović navodi da same dimenzije i oblici nišana ukazuju na oblikovani prelaz izravno iz stećaka. Jedan od znamenitijih nišana koji može poslužiti kao primjer jest nišan Mahmuta

---

³³ Hangi 1906, 223.

³⁴ Bejtović 1952, 284.

³⁵ Aladžuz 2019, 14.

³⁶ Bejtović 1952, 285.

³⁷ Isto, 287.

³⁸ Bešlagić 1978, 14–15.

Brankovića, smješten na području Rogatice. Ovaj nišan nalazi se uz nekropolu stećaka koja pripada porodici Branković. Sličan primjer može se uzeti s jednim obeliskom iz istog tog perioda koji pripada Radivoju iz Oprašića. Činjenica da se javljaju isti majstor i isti period nastanka ukazuje na prelaz sa stećaka na stele i stubove, odnosno na nišane.³⁹

4.1. Hronologija nastanka nišana

Prva faza nastanka nišana obuhvata period od 15. pa do sredine 17. stoljeća.⁴⁰ Ti prvobitni nišani razlikovali su se od ovih kasnijih, pa je s obzirom na dug vremenski period klasifikacija nišana bila neophodna radi lakšeg pristupa izučavanju i istraživanju. Karakteristike nišana iz te prve faze, koja počinje dolaskom Osmanlija na bosanskohercegovačku teritoriju, odlikuju se u prvom redu manjim brojem natpisa na nišanima. Natpisi na nišanima prve faze proizlaze prvenstveno iz utjecaja stećaka na nišane, što je ujedno i prikaz stanja kulture koja se zadržala dolaskom Osmanskog Carstva. Kao najbolji primjer nišana iz te rane faze može se uzeti nišan iz groblja kod Ali-pašine džamije u Sarajevu. Nišan je u obliku prizmatične ploče, a u gornjem dijelu je velika rozeta s istaknutim kružnim središtem, dok se pri dnu nalazi plastična predstava četveronožne životinje s dugačkim repom, okrnjenom glavom i prednjim nogama, koja najviše podsjeća na psa.⁴¹ Na suprotnoj, široj strani nalaze se dvije afrontirane ptice. Mujezinović za ovaj spomenik navodi da je napravljen za nekog tatarskog vojnika koji je poginuo prilikom osvajanja Sarajeva.⁴²

Jedan od najupečatljivijih nišana iz tog vremena je nišan Mahmuta Brankovića. Karakteristike nišana ogledaju se kroz 3 metra visoki obelisk, zatim reljefne predstave lava i mača te u 15 redova uklesan natpis. Natpis je objavio Marko Vego 1970. godine⁴³ i on glasi:

I POGIBE NA BOJU DESPOTOVU
A SIE (BIL(E)G' MAHMUTA BRANKOVIĆA
NA SVOI BAŠTINE NA PETROVU POLU

---

³⁹ Bejtić 1952, 286.

⁴⁰ Klinčević 2021, 15.

⁴¹ Bešlagić 1978, 24–25.

⁴² Mujezinović 1974, 403.

⁴³ Vego 1970, 34.

DA E BLA(GO)SOVENA RUKA KOJA SIEČE I PISA

Slika 1. Nišan iz groblja kod Ali-pašine džamije

Slika 2. Nišan Mahmuta Brankovića

Bešlagić spominje sedam ovakvih primjera nišana iz ranijeg perioda, a nišan Mahmuta Brankovića svakako je najreprezentativniji primjerak i danas se čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Kao što je već napisano, nišani prve faze raspoznaju se prema prikazima na njima, a Bešlagić analizom terena navodi pojavu različitih motiva na nišanima, uglavnom inspirisanih životinjskim motivima. Na nišanima se susreću prikazi ptice, konja, jelena, vepra, lava, zmije, psa, te predstava čovjeka.⁴⁴

4.1.1. Ptica

Motivi prikaza ptica na nišanima svoje uporište imaju i na stećcima gdje je također ova pojava bila prisutna. Ptice imaju različita značenja i motivi njihovog stavljanja na nišan su različiti. Prema istraživanjima Ćurčića, mnoge ptice kukavice na nišanima mogu se interpretirati kao simboli tuge od strane ožalošćenih. Autor simbol ptice kukavice povezuje s narodnim vjerovanjem i činjenicom da je kukavica bila sestra sveca Lazara, koju je Krist četvrti dan nakon njegove smrti uskrsnuo iz groba. Nakon smrti Lazara, njegova sestra je često i dan i noć glasno kukala, da bi joj

---

⁴⁴ Bešlagić 1978, 66.

se Lazar javljao u snu i molio da ne kuka. Nije ga poslušala, pa ju je on prokleo, zbog čega se ona pretvorila u kukavicu.⁴⁵

Svakako da je riječ o interpretaciji legende koju Ćurčić objašnjava u svom radu, međutim i Bešlagićeva teza prema kojoj ptice prikazane uz srnu i luk ili na ruci čovjeka, kao što je slučaj s pticom sokolom, predstavljaju obred lova. Na tom mjestu je vjerovatno sahranjen lovac.⁴⁶ Ptice su definitivno prikazivane u različitim značenjima na nišanima, a motivi stavljanja ovih životinja su različiti.

4.1.2. Konj

Kroz literaturu koja govori o uspostavi jednog društva, njegovom uređenju, pa i interpretaciji kroz religiju, konj je skoro uvijek bio usko povezan sa svim društvenim elementima. Pogotovo se to odnosi na period Osmanskog Carstva, timarsko-spahijski sistem koji nije zaobišao ni Bosnu i Hercegovinu i stalne ratove na koje su konstantno odlazili bosanskohercegovački vojnici. Konj je bio sredstvo koje se koristilo u ratovima, poljoprivredi, trgovini, saobraćaju i mnogim drugim privrednim granama. On je predstavljao i čovjekov status u društvu.⁴⁷ U toj prvoj fazi interpretacije prikaza na nišanima, konj na nišanu pokojnika je predstavljao osobu koja se isticala u vojnim pohodima svojim junaštvom.⁴⁸

4.1.3. Jelen

Pojava jelena na nišanima kod pokojnika također je česta pojava na prostoru Bosne i Hercegovine. Još od prahistorije, pojave jelena na spomenicima i drugim mjestima koji predstavljaju materijalne izvore za proučavanje prošlosti prisutne su u velikoj mjeri. Jedan od najpoznatijih antičkih kultova koji se veže za prikaze jelena javlja se kod Grka. Uz atribut jelen

---

⁴⁵ Ćurčić 1939, 2.

⁴⁶ Bešlagić 1978, 36.

⁴⁷ Mjesto i uloga konja u srednjovjekovnoj Bosni najbolje se sagledava kroz prizmu teritorijalnog razvoja baziranog na vojnim osvajanjima i privredi koja je dostigla vrhunac zasnovan na rudarstvu i trgovini, što se bez konja ne bi moglo realizirati. Izuzetno je mjesto na pečatima kao državnim simbolima, i na stećcima svjedocima jednog vremena, na kojima su predstavljeni simbolični realni odrazi koji govore o konju kao važnom elementu u razvoju onovremenog društva. Vidjeti više kod: Kurtović 2014, 13.

⁴⁸ Bešlagić 1978, 40.

povezuju se tri grčka božanstva, a to su Artemida, Dionis i Apolon. I u narednim periodima prikazi jelena u različitim kulturama i civilizacijama nisu prestajali. To se može reći i za neke monoteističke religije.⁴⁹ Lov na ove životinje definitivno je predstavljao razlog zbog kojeg je slika istog prisutna na različitim spomenicima materijalne kulture. Na bosanskim srednjovjekovnim spomenicima, stećcima, također su prikazane brojne scene lova na jelene. Bešlagić je ustanovio ukupno 4 nišana s prikazom jelena.⁵⁰

4.1.4. Predstava čovjeka

Još od najstarijeg kamenog doba, paleolita i pojave čovjeka mogu se pratiti ljudski prikazi u kamenu odnosno u pećinama gdje su se ondašnji ljudi utaborili kako bi se zaštitili od nepovoljnih klimatskih faktora i neprijatelja. Obično su ljudski prikazi na kamenu bili inspirisani nekim svakodnevnim događajem iz tadašnjeg vremena. Ljudski prikazi nisu bili sami. Uglavnom su se nalazili uz likove životinja, oružja, oruđa, u pokušaju lova ili nekih poljoprivrednih aktivnosti. Prikazi ljudi na nišanima također su bili povremena pojava, a definitivno su ideje uzete sa stećaka gdje su ljudski prikazi bili veoma popularni.⁵¹

4.1.5. Ostale predstave na nišanima prve faze

Predstava vepa na nadgrobnim spomenicima prikazana je većinom prilikom scene lova. Veprovi su definitivno bili prisutni u bosanskohercegovačkim šumama i ondašnje stanovništvo je lovilo ove životinje, ali oni nisu toliko zastupljeni na nišanima u odnosu na neke druge već spomenute životinje. Na nekim stećcima prikazani je vepar inspirisan različitim motivima, a riječ je o nalazima iz Duvanjskog polja, Risovca kod Blidinja, mjesta Sarajlija kod Kongore i na najpoznatijem stećku iz Zgošće kod Kaknja.⁵²

Kada je riječ o nišanima onda treba spomenuti da je spomenik s motivom vepa zabilježen i on predstavlja nešto drugačiju formu u odnosu na prikaze veprova na stećcima. Oni su na

---

⁴⁹ Srejović 1955, 2–3.

⁵⁰ Bešlagić 1978, 41.

⁵¹ Isto, 50–51.

⁵² Lovrenović 2009, 202.

srednjovjekovnim bosanskim nadgrobnim spomenicima predstavljani kao lovina. Prema istraživanjima Bešlagića, vepar na jedinom nišanu iz Bakića kod Olova predstavlja zapravo grb srpskog kneza koji je dobio timar u okolini Olova.⁵³ Smatra se da se radi o hrišćanskom nišanu, odnosno da je riječ o pokojniku koji je bio hrišćanin.

Lav je za razliku od nekih drugih životinja kako na stećcima tako i na nišanima predstavljen na drugi način. Motivi prikaza lava su nešto drugačiji, a na jednom od stećaka nalazi se lav u kojeg se zabada mač, što prema interpretaciji vjerovatno upućuje na borbu dobra i zla. Većina spomenika na kojima se nalazi lav povezana je s heraldikom barem kada su u pitanju nalazi na bosanskohercegovačkom tlu. Ovakva teza uporište nalazi u činjenici da su jedna od najmoćnijih srednjovjekovnih velikaških porodica Kosače na svom grbu imale prikaz lava.

Neki ukrasi na stećcima, a kasnije i na nišanima, javljaju se kao simbol dobra i zla. Slično se navodi i za one spomenike gdje se nalaze prikazi zmaja i zmije. Ove životinje nisu bile rijetkost na stećcima, a kao što je slučaj s lavovima, i za njih se može reći da su njihovi prikazi povezani s heraldičkim motivima. Na nišanima pronađenim na bosanskohercegovačkom tlu nalaze se ukupno dva prikaza zmija i o njima piše Klinčević u svojoj knjizi, posebno se bazirajući na isklesanu zmiju na nišanu kod Turova u današnjoj opštini Trnovo.⁵⁴ Drugi nišan s prikazom zmije smješten je u blizini Trnova, na prostoru današnje Hrasnice.⁵⁵

---

⁵³ Bešlagić 1978, 42–43.

⁵⁴ Klinčević 2021, 17.

⁵⁵ Bešlagić 1978, 53.

Slika 3. Isklesana zmija na nišanu iz Turova u Trnovu

4.1.6. Nefiguralni motivi

Prethodno obrađeni nišani iz prve faze sigurno su bili pod utjecajem prikaza i motiva sa srednjovjekovnih stećaka, s obzirom da se ondašnje stanovništvo nije odmah oslobodilo prethodnih normativa, načina života i ustaljenih formi, bez obzira na religijsku i državnu promjenu. Kada se govori o nišanima prve faze, treba spomenuti da su na njima najviše zastupljeni krugovi, rozete i polumjesec. Bešlagić je prezentirao Ćurčićevo mišljenje te navodi da se prikazi krugova odnose na vojne ličnosti, tačnije na simbole topčije kao jednog od rodova turske vojske.⁵⁶ Traljić smatra da ovi prikazi predstavljaju rane koje su junaci zadobili u ratu i od njih podlegli.⁵⁷

Na nekim stećcima primjetna je pojava jabuke na vrhu spomenika. Bešlagić ostavlja mogućnost da je riječ o nadgrobnim spomenicima uglednih ličnosti, a te tzv. jabuke predstavljaju njihove vječne kuće.⁵⁸ Postoji i još jedna grupa koju je Bešlagić odredio kao zasebnu. Radi se o rekvizitima rata, turnira i lova. Štit, sablja, mač, zastava, koplje i buzdovan spadaju u vitešku ratnu

---

⁵⁶ Bešlagić 1978, 53.

⁵⁷ Traljić 1940, 202.

⁵⁸ Bešlagić 1967, 92.

opremu, pa na samim stećcima i nišanima oni opisuju pokojnika kao vještog borca u ratu, nekom viteškom turniru ili lovu.⁵⁹

4.1.7. Historijska podloga

Najstariji nišani u Bosni i Hercegovini ukazuju da se pod utjecajem klesarske tradicije stećaka razlikuju po svojim formama od osmanskih nišana toga doba u drugim krajevima svijeta.⁶⁰ Kroz historiju je vidljivo da ni upotreba sile od osvajača nije uspijevala da ukloni usvojene obrasce života kod lokalnog stanovništva, koji su se često, pa i u tajnosti, nastavljali održavati. Najstariji nišani su među stećcima, jer su muslimani htjeli da leže uz svoje očeve i djedove dobre Bošnjane.⁶¹ Nišani iz prve faze svrstavaju se u tri glavne kategorije:

1. nišani forme većih obeliska s prikraćenim piramidama pri vrhu na kojima je ispupčenje slično polulopti;
2. nišani oblika većih rustičnih stela koji se završavaju slično uspravnim stećcima s krovom na dvije vode;
3. nišani s nevješto izvedenim turbanima, gdje ima čak i slučajeva da klesar stavlja direktno turban na stelu.⁶²

Na nišanima iz rane faze nalaze se natpisi obično bosančicom, što je direktan dokaz utjecaja srednjovjekovnih bosanskih stećaka odnosno prelazni oblik između dviju tradicija i kultura na našim prostorima. Sami nišani svojim velikim dimenzijama i reljefnim motivima ukazuju da su oni direktni nasljednici stećaka, tj. nemaju epitafe na orijentalnim jezicima, nego su na njima natpisi pisani bosančicom.⁶³ U Bosanskom ejaletu, koji je u nekim razdobljima osmanske vladavine pored današnje Bosne i Hercegovine i Sandžaka obuhvatao i druge okolne teritorije, muslimani slavenskog porijekla, i jezika i pisma, nastavljali su tradiciju državnosti Bosne, pa su sebe u domovinsko-etničkom, političkom i jezičkom smislu nazivali Bošnjacima, diferencirajući

---

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Malkić 2008, 221.

⁶¹ Nametak 1939, 31.

⁶² Isto.

⁶³ Malkić 2008, 221.

se tako prema Turcima i vlastima u Carigradu. Kod muslimana u današnjoj Bosni bosančica se zadržala i tokom 19. stoljeća, a u nekim mjestima i na početku 20. stoljeća.⁶⁴

4.2. Nišani druge faze

Učvršćivanjem osmanske vlasti na području Bosne i Hercegovine elementi koji su primjenjivani u toku rane faze izrade nišana nisu više čest izbor pri postavljanju nadgrobnih spomenika u 17. stoljeću, kada započinje druga faza izrade nišana. U ovom periodu dolazi do zaokreta kada je u pitanju gradnja nišana na prostoru Bosanskog ejaleta. U drugoj fazi nišani su se mnogo razlikovali od onih koji su pravljani na početku osmanske vladavine. Ujedno, period od 18. stoljeća pa do 1878. godine bio je najbogatiji i najraznovrsniji po broju sačuvanih nišana.⁶⁵

Bitna razlika u izradi nišana druge faze jest razdvajanje muških od ženskih nišana. Osnovnu podjelu nišana na muške i ženske objasnio je Seid Mustafa Traljić.⁶⁶ Pretežno se to odnosi na završni dio nišana, odnosno turban, kojim se označava stalež kojem je umrli pripadao.⁶⁷ Pored muških i ženskih, postojali su i dječiji nišani.⁶⁸ Ovaj period je specifičan i po tome što se pojavljuju nišani koji ukazuju na društveni, vojni ili vjerski status, pripadnost derviškim redovima, određenu vrstu zanimanja i slično. Postoje desetine različitih tipova nišana koji su se izrađivali za vrijeme Osmanskog Carstva upravo iz ovog razloga.⁶⁹

4.2.1. Muški nišani

Muški nišani su rađeni po formi četverokutne ili osmerokutne prizme.⁷⁰ Po turbanu nišana mogla se utvrditi staleška pripadnost, obrazovanje, vojna hijerarhija, pa donekle i starost umrlog. Bez obzira na to što je nišan isklesan od jednog kamena, on ima svoje dijelove, a ti dijelovi imaju i svoje nazive. Glava nišana je u početku druge faze bila u obliku turbana. Turbani su bili različiti,

---

⁶⁴ Rizvić 1999, 6.

⁶⁵ Mujezinović 1974, 14.

⁶⁶ Aladžuz 2019, 18.

⁶⁷ Malkić 2008, 222.

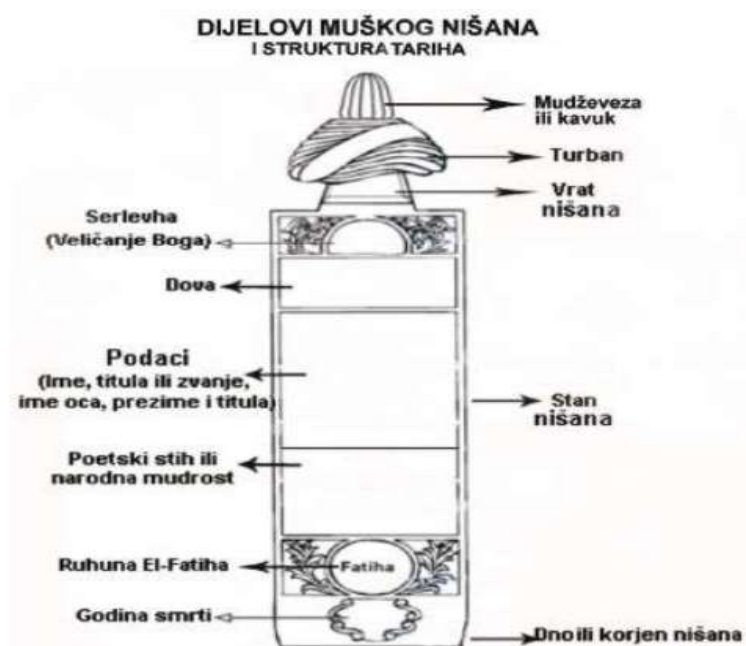
⁶⁸ Čaušević 2006, 75.

⁶⁹ Klinčević 2021, 43.

⁷⁰ Bejtić 1952, 285.

pa se na osnovu njih moglo tačno odrediti kojoj kategoriji stanovništva pripada pokojnik.⁷¹ S druge strane, vrat nišana je prelazni dio stana u turban. Javlja se u kvadratičnom ili valjkastom obliku. Vrat nišana se najčešće javlja u drugoj fazi, za razliku od prve faze gdje nišani nemaju vrat, pa je turban postavljen direktno na stan nišana.⁷²

Glavni uzrok za postavljanje turbana direktno na stelu je taj što domaći klesari nisu dovoljno poznavali nišan, njegove dijelove i njegov oblik.⁷³ Stan ima oblik stuba kvadratnog presjeka s četiri ravne plohe koje imaju određenu namjenu. Obje bočne i zadnja strana popunjavaju se ornamentalnim ukrasima, vegetabilnim, geometrijskim i stilizovanim predmetima. Predstave predmeta na muškom nišanu su uglavnom predstave raznog oružja. Na prednjoj strani nišana ispisuje se natpis koji se na nišanima naziva *tarih*.⁷⁴ Dno nišana se ne obrađuje jer se ovaj dio ukopava u zemlju, pa je samo grubo isklesan. Dužina dna ujedno služi kao oznaka do koje se dubine nišan ukopava u zemlju i njegova dužina ovisi o ukupnoj visini nišana. Što je nišan veći, to je proporcionalno veće i dno.⁷⁵

Slika 4. Dijelovi muškog nišana

⁷¹ Čaušević 2006, 75.

⁷² Aladžuz 2019, 18.

⁷³ Mujezinović 1974, 10.

⁷⁴ *Tarih* (tur. rok, čas, doba, historija, događaj, pripovijest) na nišanima označava historiju umrlog.

⁷⁵ Čaušević 2006, 76.

4.2.2. Ženski nišani

Ženski nišani su izrađivani u obliku stele. Obično su završavali na dvije vode, polukružno ili ravnom plohom. Drugi oblik ženskog nišana je ženska kapa koja više liči obrnutom fesu. Inače, takav fes je bio sastavni dio odjeće u prošlim stoljećima. Ovu vrstu ženskih nišana u narodu su nazivali djevojački nišani, iako su se pojavljivali kao nišani općenito.⁷⁶ Dijelovi ženskog nišana su: gornji dio nišana, solufi, stan nišana s pletenicom i uobičajeni donji dio nišana.⁷⁷ Solufi su fine, vanredno ukrasne, pravilne plastične rezbarije na kamenu koje sigurno potječu od drevnih originala, jer podsjećaju na tokarsku umjetnost Istoka. I ornamenta su pretežno orijentalni, ali ima među njima i narodnih ornamenata.⁷⁸

4.2.3. Dječiji nišani

Čaušević u svojoj knjizi analizira tip nišana na kojem je primjetno znatno manje ornamentalnih ukrasa.⁷⁹ Osnovna forma dječijeg nišana je identična muškom odnosno ženskom nišanu u zavisnosti od spola preminulog djeteta. Gornji dio nišana obično je oslikavao status ili zvanje roditelja djeteta. Ovaj tip nišana je uveo Čaušević, koji smatra da je to poseban tip zbog toga što su u odnosu na nišane koji se dižu odraslim osobama znatno manji i s manje ornamentalnih ukrasa.⁸⁰ “Osnovna forma dječjeg nišana je identična muškom odnosno ženskom nišanu u zavisnosti od pola djeteta. Gornji dio nišana, odnosno turban, oslikava status ili zvanje roditelja djeteta.”⁸¹

4.3. Vrste i oblici turbana na nišanima

Mehmed Mujezinović je među prvim autorima koji su napravili detaljnu podjelu nišana. On navodi sljedeće vrste:

---

⁷⁶ Sušić 2011, 176.

⁷⁷ Čaušević 2006, 76.

⁷⁸ Aladžuz 2019, 19.

⁷⁹ Čaušević 2006, 77.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Klinčević 2021, 48.

1. aginski nišan;
2. derviški nišan;
3. esnafski nišan;
4. hadžijski nišan;
5. nišani trgovaca, posjednika i inače viđenijih ljudi koji imaju turbane i gužve s jednim prevojem preko gužvi;
6. pašinski nišan;
7. ulemanski nišan.⁸²

4.3.1. Aginski nišani

Kada su u pitanju aginski nišani, vjerovatno je jasno da su povezani s agama⁸³ koje su u Osmanskom Carstvu predstavljale ugledne ljude, najčešće starješine, zapovjednike, prvake, a ta titula age se koristila i u vojne svrhe.⁸⁴ Age su u Bosanskom ejaletu bile posebno popularne tokom kraja 17., a posebno u 18. i 19. stoljeću. Titula age označavala je vojnog zapovjednika u prvom redu, jer su oni predstavljali najuglednije ljude u tom vremenu koje je obilovalo s mnogo ratova. Bosna je bila najzapadniji dio i ujedno ejalet Osmanskog Carstva često izložen ratovima protiv vanjskih neprijatelja i stalnim pobunama ondašnjeg lokalnog stanovništva.

Izgled aginskih nišana je bio veoma zanimljiv i po svojim karakteristikama nešto drugačiji od ostalih vrsta nišana. Turban je pri vrhu bio nešto širi, a nišan je obilovao s velikim brojem uzdužnih gužvi.⁸⁵ Klinčević piše kako su postojala dva oblika aginskih nišana koja su ukazivala i na vojni ali i civilni položaj umrlog. On također navodi činjenicu da položaj turbana odnosno njegove dimenzije na vrhu ukoliko su šire ukazuju na vojni status zapovjednika, a ukoliko je riječ o valjkastom obliku, onda je riječ o civilnom pokojniku age.⁸⁶

---

⁸² Mujezinović 1974, 12–14.

⁸³ Riječ *aga* na turskom jeziku se prevodi kao “veliki” ili “stariji”, u zavisnosti od konteksta.

⁸⁴ Klinčević 2021, 85.

⁸⁵ Mujezinović 1974, 15.

⁸⁶ Klinčević 2021, 85.

Slika 5. Aginski nišan

4.3.2. Derviški nišani

U skladu s tarikatom⁸⁷, odnosno redom kojem je pripadao, mezar derviša obilježavao se određenim nišanom. Postoji 12 glavnih tarikatskih redova. Oni se u svom cilju ujedinjuju, ali se razlikuju kod primjene propisa. Prema hronologiji derviških redova, značajni za proučavanje nišana treba izdvojiti:

1. kaderijski derviški red – kaderije⁸⁸,
2. jesavijski derviški red – jesavije⁸⁹,
3. rufaijski derviški red – rufaije (rifaije)⁹⁰,

---

⁸⁷ Tarikat je plan i program, odnosno metod i režim nekog sufijskog reda. Često se za pojam tarikat veže izraz *alija*. *Tarikat-i ali*, uzvišeni putevi usavršavanja i moralno odgajanje, duhovno uzdignuće uz *muršidovu* pouku. Muršid je osoba koja je postigla duhovnu zrelost, a koja odgaja ljude na duhovnome putu.

⁸⁸ Osnivač Abdul Kadir Gejlani preminuo je 1166. godine. Jedan od najznamenitijih kaderija na našim prostorima je Hasan Kaimija.

⁸⁹ Osnivač Ahmed ibn Ibrahim ibn Ali Jesawi preminuo je 1166. godine.

⁹⁰ Osnivač Ahmed Rufa-i preminuo je 1182 godine. Jedan od najznamenitijih rufaija s našeg prostora je šejh Mustafa Karkin.

4. čistijski derviški red – čistije⁹¹,
5. bedevijski derviški red – bedevije⁹²,
6. kubravijski derviški red – kubravije⁹³,
7. suhravedijski derviški red – suhravedije⁹⁴,
8. mevlevijski derviški red – mevlevije⁹⁵,
9. šazilijski derviški red – šazilije⁹⁶,
10. desukijski derviški red – desukije⁹⁷,
11. halvetijski derviški red – halvetije⁹⁸,
12. nakšibendijski derviški red – nakšibendije⁹⁹.

Prema Mujezinoviću, na prostoru Bosne postoje razlike između pojedinih derviških nišana na osnovu gornjeg dijela nišana. Spomenici šejhova i derviša mevlevijskog reda karakteristični su po turbanu s nekoliko horizontalnih prevoja. Nišani nakšibendijskog reda su poput čunja, pri čijem dnu je jače istaknut horizontalni prevoj, a nišani kaderija su također s oprugama koje idu od vrha prema donjem dijelu čunja.¹⁰⁰ S druge strane, ova podjela ne treba biti primarna karta po kojoj se raspoznaju derviški nišani, jer često se i iz tariha na nišanu može saznati da li je pokojnik pripadao nekom od derviških redova.¹⁰¹

---

⁹¹ Osnivač Muinuddin Čisti rođen je 1142. godine, a nije poznata godina smrti.

⁹² Osnivač Ahmed Bedevi preminuo je 1199. godine.

⁹³ Osnivač Nedžmuddin Kubra preminuo je 1221. godine.

⁹⁴ Osnivač Dija'uddin Ebn-Nedžib es-Suhraverdi preminuo je 1168. godine.

⁹⁵ Osnivač Dželaluddin Rumi preminuo je 1273. godine. Neki od najznamenitijih mevlevija na našim prostorima su: Ishak-beg Ishaković, Fadil-paša Šerifović, reisul-ulema Džemaludin Čaušević.

⁹⁶ Osnivač Ebu Hasan eš- Sažili preminuo je 1276. godine.

⁹⁷ Osnivač Ibrahim ibn Ebil-Medžd ed Desuki preminuo je 1288. godine.

⁹⁸ Postoje dva mišljenja o osnivačima halvetijskog reda. Jedan osnivač je Muhammed el Halveti el Hvarizmi, koji je preminuo 1350 godine, a drugi je Omere el Halvetija. Najznamenitiji pripadnik halvetija s našeg prostora je Gazi Husrev-beg.

⁹⁹ Osnivač Behaaddin Nakšibend preminuo je 1389. godine. Najznamenitiji pripadnici ovog reda s našeg prostora su: Ajni-dede, Šemsi-dede, Skender-paša Jurišić, Sirri-baba.

¹⁰⁰ Mujezinović 1974, 15.

¹⁰¹ Isto.

Slika 6. Nišan nakšibendijskog reda

Slika 7. Nišan kaderijskog reda

4.3.3. Esnafski nišani

Riječ *esnaf* potiče od arapske riječi *sunufun*, što znači red, vrsta, organizacija, razred. Prve vijesti o obrtima u Bosni počinju iz popisa Bosanskog sandžaka tek iz 1489. godine. Esnaf je bio udruženje zanatlija u privrednim centrima. Članovi esnafa činili su veliki dio gradskog stanovništva i bili osnova privrednog života grada. Uprava esnafa je bila sastavljena od najuglednijih lica što su ih birali obrtnici esnafa. Na čelu esnafa bio je *ćehaja*. Važniji funkcioneri uz *ćehaju* su bili: *kalfbaša*, *jigitbaša*, *ustabaša*, *čajuš*. Tokom 19. stoljeća pojavio se običaj uvođenja u upravu lica koja nisu bila kvalitetna za upravljanje esnafima ili kontrolom nad njima, pa je samim time nedostatak reda i discipline doprinio postepenom izumiranju pojedinih zanata.¹⁰²

Esnafski nišani nisu imali prevoj preko turbana. Vjerovatno je i kod njih izgled nišana odavao stalešku pripadnost pokojnika. Kada se prevoj nalazio preko gužvi, onda je pretpostavlja se bilo riječ o uglednoj osobi.¹⁰³

---

¹⁰² Kreševljaković 1927, 25–26.

¹⁰³ Malkić 2008, 222.

Slika 8. Esnafski nišan

4.3.4. Hadžijski nišan

Hadžijski nišani su vezani za ljude koji su obavili jednu od svojih pet islamskih dužnosti. Ovi ljudi u tadašnjem vremenu obavljanjem hadža stjecala su veliki ugled u društvu. Nišani koji pripadaju hadžijama ne razlikuju se od nišana koji obilježavaju društveni položaj, osim u par detalja koji nam kazuju da se radi o hadžijskom nišanu. Ono što upućuje na to da se radi o hadžijskom nišanu su cik-cak trouglaste dekoracije.¹⁰⁴ Nametak smatra mušebek turbane hadžinskim odnosno hadžijskim, a turban s vertikalnim gužvama i mudžezvom te stalaktitnim ukrasima po vrhu stana naziva hadžijskim odnosno trgovačkim.¹⁰⁵

Traljić s druge strane smatra da turbani s velikim sarukom i velikim zavojima na njemu ukazuju da je pokojnik bio hadžija.¹⁰⁶ Ne postoji naučni rad koji se detaljno bavi ovom tematikom, pa se mišljenja o ovom nišanu i onome šta je on predstavljao dosta razlikuju. Aladžuz se ne slaže s datom

---

¹⁰⁴ Klinčević 2021, 93.

¹⁰⁵ Nametak 1939, 24–25.

¹⁰⁶ Traljić 1940, 197.

činjenicom da hadžijski nišan karakteriše trouglasti stalaktitni ukras, dok Klinčević navodi u svojoj knjizi da je to glavno obilježje ove vrste nišana.¹⁰⁷

Slika 9. Nišan sa stalaktitnim ukrasom

4.3.5. Nišani trgovaca, uleme i drugih uglednih ljudi

Nišani koji predstavljaju ovu kategoriju stanovništva specifični su po određenim obilježjima koja se nalaze na njima. Također, pojedine slične karakteristike mogu se naći i na ulemanskim ili hadžijskim nišanima. Glavna odrednica ovakve vrste nišana je turban koji preko gužvi raspoređenih preko cijelog turbana ima jedan prevoj. Kako se ovakav prevoj nalazi i na ulemanskim i hadžijskim nišanima, može se zaključiti da je takav prevoj označavao uglednu i uspješnu osobu koja je sahranjena na tom mjestu.¹⁰⁸ Definitivno su i trgovci i ulema sahranjivani poput drugih uglednih ljudi iz tog perioda, pa su oblici nišana i prikazi na njima dosta slični.

---

¹⁰⁷ Alađuz 2019, 27; Klinčević 2021, 94.

¹⁰⁸ Klinčević 2021, 88.

Slika 10. Oblik nišana koji govori da je riječ o uglednom pokojniku

Slika 11. Ulemanski nišan s prevojem

4.3.6. Pašinski nišani

Visoki vojni ili civilni službenici ukoliko bi određenu aktivnost odradili na poseban način ali s pozitivnim posljedicama, dobijali bi počasnu titulu *paša*. Ono što je zanimljivo kod ove počasne titule je to što je ona dolazila odmah nakon ličnog imena.¹⁰⁹ Nišani vezira i drugih dostojanstvenika imaju četverostranu pri vrhu presječenu piramidu. Njihovi turbani posjeduju tanke pljosnate prevoje, a ponekad su označeni i tugovi.¹¹⁰ Postoje dva oblika ovih nišana s oštrim i sa zaobljenim ivicama na piramidalnom turbanu.¹¹¹

Slika 12. Pašinski nišani

4.3.7. Ulemanski nišani

Ulemanski nišani obilježavaju grobove vjerske uleme i učenih ljudi u društvu. Turban ulemanskog nišana izrađivao se u dvije varijante: nišani s mušebekom i čatal turbanima. Mušebek turban se odlikuje po velikoj vještini izrade i njegovo glavno obilježje su poprečni prevoji. Čatal turban predstavlja drugu varijantu ulemanskog nišana. Nazivaju ga još i turban na pero. Nišani s ovom vrstom turbana nazivaju se i hodžinskim ili ilmijanskim nišanima. U većini slučajeva to je

---

¹⁰⁹ Klinčević 2021, 88.

¹¹⁰ Mujezinović 1972, 15.

¹¹¹ Klinčević 2021, 89.

obli turban koji na svom prednjem dijelu ima polukrug ili trougao. Postoji mogućnost da geometrijski oblici koji su navedeni zapravo simboliziraju džamijski mihrab.¹¹²

Drugačiji pristup pri analizi ove vrste nišana daje Mujezinović. Mušebek turban izveden je u plitkom reljefu od poprečnih prevoja, a označava grobove visokoobrazovanih ljudi, kao što su muftije i muderisi. Ostali učeni ljudi imaju čatal turban ili turban na pero. To je obli turban koji je u sredini nešto tanji.¹¹³

Slika 13. Ulemanski nišan s mušebek turbanom

Slika 14. Čatal turbani, geometrijski prikaz

---

¹¹² Isto, 73.

¹¹³ Mujezinović 1972, 15.

5. NIŠANI OPŠTINE VAREŠ

5.1. Džemat Ravne (Blaža)

U okviru sela Blaža¹¹⁴ prvi dostupni podaci mogu se naći u popisu iz 1604. godine. Tada se ovo mjesto spominje kao selo, a ime je dobilo po istoimenoj rijeci koja protječe tim područjem, koje se nalazi jugoistočno od Vareša. Popis iz 1604. godine donosi važne podatke prije svega o demografiji. Ovdje se navode 83 muslimana s baštinama. Vrlo važno je imati na umu da je Blaža u to vrijeme pripadala Dubrovačkoj nahiji koja je zauzimala ne samo taj dio današnje opštine Vareš nego više naselja koja su potpadala pod okrilje ove nahije. Prihod ove zajednice u to vrijeme od muslimana iznosio je 6.023 akče. Na osnovu popisa može se utvrditi da su na ovom području pored muslimana živjeli i pravoslavci.¹¹⁵

Slika 15. Položaj sela Blaže u odnosu na okolna mjesta

¹¹⁴ <https://maps.app.goo.gl/7TLPoTE99ajYtR418>

¹¹⁵ Handžić 2000, 385.

Interesantno je da su u ovom selu posjede imali i ugledni begovi, a vrijedi spomenuti begovske posjede porodice Fadilpašić. Navodi se da su oni u kotaru Visoko, kotarska ispostava Vareš, u selu Blaža tokom 19. stoljeća imali najmanje 838, 510 dunuma zemlje od čega 671, 250 obradive i 167, 260 dunuma neobradive zemlje.¹¹⁶

Tokom rekognosciranja ovog kraja, može se zaključiti da je najveći dio nišana zastupljen u današnjim selima Ravne i Zubeta. Naime, kada je riječ o grobljima, od 12 njih aktivna su 4 mezaristana. Pored glavnog groblja, u Ravnama postoji seosko groblje Janjoši i u Zubetima groblje iznad sela koje pripada prezimenu Hrvati, a treba spomenuti i Begića groblje. Ostalih 8 grobalja nisu aktivna. Na nekima od njih nalazi se po jedan ili skoro nikako nema nišana.¹¹⁷

5.1.1. Ravansko groblje

Na ovom prostoru i danas je aktivno seosko groblje. Nišani koji su zastupljeni na njemu uglavnom su iz novijeg perioda. Ipak, treba spomenuti i nekoliko nišana koji datiraju još u 19. stoljeće i karakteristični su po turbanima. Posebno je zanimljiv nišan s poprečnim prevojem u seoskom groblju Ravne, koji se može tumačiti kao nišan uglednog čovjeka iz tog perioda. Poprečni prevoj preko gužvi upućuje na ovakvu konstataciju s obzirom na činjenicu da je ovakva vrsta nišana vezana za ugledne trgovce, zemljoposjednike i druge. Natpis na nišanu oblikom je sličan nekim drugim okolnim natpisima na nišanima, pa se može zaključiti da je vjerovatno riječ o sličnoj klesarskoj školi koja je djelovala na ovom području. Prema natpisu merhum je rođen 1236. a umro 1267. godine, prema hidžretnom kalendaru.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Kamberović 2003, 330.

¹¹⁷ Podaci uzeti od Elvira Rožajca 05. maja 2022.

¹¹⁸ Podaci uzeti od Azmira Muftića 17. septembra 2023.

Slika 16. Nišan u gužvama s poprečnim prevojem preko turbana, Ravne

5.1.2. Kunošići

Kunošići¹¹⁹ se nalaze na južnom dijelu područja opštine Vareš i veoma su nepristupačno selo s nerazvijenom putnom infrastrukturom. U historijskim vrelima ne postoji dovoljno zapisa koji svjedoče o postanku i razvoju naselja. Posljednji rat dodatno je opustošio stanovništvo iz ovog kraja, a ranije su u Kunošićima živjeli uglavnom stanovnici pravoslavne vjeroispovijesti.

Na prostoru Kunošića nalazi se veoma interesantan nišan iz prelaznog perioda, tačnije između prve i druge faze izrade nišana. Ukupna visina nišana iznosi 120 cm, od toga 14 cm iznosi kavuk, 35 cm turban, 5 cm vrat i 66 cm visina stana. Debljina vrata iznosi 24 x 23 cm, dok je debljina stana izmjerena s 27 x 28 cm. Nišan s aginskim turbanom i na prednjoj strani s motivom mača nešto je drugačiji od ostalih s područja opštine Vareš. Na zadnjoj strani nišana nalazi se kvrga ili jabuka, dok se motiv luka i strijele može pratiti na bočnoj strani. Kvrge ili jabuka je karakteristična uglavnom za šehidske nišane, pa se na osnovu toga može pretpostaviti da je nišan šehidski. Ovo je jedan od najukrašenijih nišana na području Vareša koji je evidentiran.

---

¹¹⁹ <https://maps.app.goo.gl/WKZZusfDpqaFWdoD6>

Slika 17. Prednja strana nišana, prikaz mača

Slika 18. Zadnja strana nišana, prikaz jabuke ili kvrge

Slika 19. Bočna strana nišana iz Kunošića, prikaz luka i strijele

5.2. Džemat Budoželje

Budoželje¹²⁰ se nalazi južno od Vareša i sjeverno od Breze. Prvi put se taj naziv spominje u popisu iz 1865. godine, kada je Budoželje bilo centralno mjesto istoimenog džemata zajedno s naseljima Kadarići i Seoci. Administrativno je to područje kroz historiju bilo vezano prvobitno u okviru osmanske uprave za nahiju Visoko, sve do dolaska Austro-Ugarske na ove prostore, kada se Budoželje veže za Vareš. Na osnovu popisa iz 1604. godine nailazimo na dio koji govori o selu Budoželje, ali pod drugačijim nazivom – Glavica.¹²¹ Naziv Glavica danas se u tradiciji ovog mjesta koristi u kontekstu dijela sela u kojem živi porodica Musa.¹²² Prema rekognosciranju stećaka u

¹²⁰ <https://maps.app.goo.gl/wQwzSzKv9n6trzxw8>

¹²¹ Handžić 2000, 557.

¹²² Muftić 2002, 111.

rejonu sela Budoželje utvrđen je njihov veliki broj. To znači da je ovo mjesto bilo naseljeno u srednjem vijeku. Budoželje se danas smatra jednim od najnenaseljenijih sela s područja opštine Vareš. U okviru džemata Budoželje nalaze se sela Kadarići i Seoci, poprilično udaljeni jedno od drugog.

Kadarići su smješteni između Budoželja i Seoca. Iz popisa iz 1604. godine moguće je raspoznati Gornje i Donje Kadariće. U Donjim Kadarićima upisano je 63 muslimana na baštinama i 15 nemuslimana, a u Gornjim Kadarićima 22 muslimana na baštinama. Ukupno je upisano 5 mlinova. Kadarići su upisani u nahiju Dubrovnik, s tim da su dva puta upisivani, ali jedan naziv se odnosi na Gornje Kadariće¹²³ dok drugi naziv nosi samo Kadarići.¹²⁴ Ono što je posebno kod Gornjih Kadarića u odnosu na druga naseljena mjesta jeste da su u okviru popisa uvrštene i košnice za pčele, što govori o raznovrsnosti ali i načinu privređivanja ondašnjeg stanovništva koje je bilo na ovim prostorima.

Selo Seoci upisano je kao Gornje Selce. Prema popisu iz 1604. godine pripadalo je nahiji Dubrovnik. Upisano je 8 muslimana s baštinama.¹²⁵ Zbog nepristupačnog terena nije bilo moguće izvršiti rekognosciranje na području ovog sela. Treba istaknuti da pored navedenih naselja, u okrug Budoželje pripadaju i neka druga naseljena mjesta, a to su prije svega Karići, Žalja, Rokoč, Hrančići, Brda i Žižci. Pored sačuvanih stećaka treba spomenuti i džamiju na Karićima koja je duže vremena bila na području džemata Blaža, koji je obuhvatao široki prostor oko Budoželja, preko Ravni i Ligatića, obuhvatajući sva okolna sela u kojima su nekad živjeli muslimani, a u zadnjih stotinjak godina pravoslavci. Godina i datum njene izgradnje nisu poznati. Prema predaji džamija je izgrađena u vrijeme dolaska sultana Fatiha na ove prostore.

Žalja, Rokoč, Hrančići, Brda i Žižci su naselja o kojima nismo pronašli podatke koji se vežu za stariju historiju, s tim da postoji određen broj nišana koji su reprezentativni posebno za danas napušteno selo Žižci i lokalitet poznat pod nazivom Hrančići. U Žižcima je prema posljednjim podacima zadnje prisutno stanovništvo bilo pravoslavne vjeroispovijesti, dok u Hrančićima nema ostataka naselja iz novijeg doba, što ukazuje na to da se područje davno prestalo

---

¹²³ Handžić 2000, 404.

¹²⁴ Isto, 391.

¹²⁵ Isto, 403.

koristiti kao mjesto predviđeno za stanovanje. Žalja, Rokoč i Brda također su naselja koja se javljaju u pisanim izvorima novijeg doba.

5.2.1. Nišan u Hrančićima

O doseljavanju na prostor Hrančića¹²⁶ ne postoji puno relevantnih podataka koje bismo mogli smatrati tačnim i autentičnim. Posjedi ili čifluci uglednijeg stanovništva nalazili su se u Hrančićima. Na groblju, koje se nalazi između Kadarića i Debele Međe, na šumskom putu smještene su tri oštećene stele čiji je završetak piramidalan. Na bočnim stranama ostataka od nišana postoje ostaci kvrga ili jabuka koje bi mogle upućivati na rane pokojnika. Orijehtacija starih nišana po dva para je sjever – jug, što ukazuje na još jednu bitnu stavku kada je u pitanju starost nišana. Dakle, vrlo je česta pogreška prilikom orijentacije nišana bila prisutna u vremenu prve faze izrade nišana. Dimenzije ovih nišana su slične onima koje se odnose na nišan koji ima na sebi kvrgu odnosno jabuku. Ukupna visina je 150 cm, dok je širina 28 x 24 cm.

Slika 20. Nišan s kvrgom na vrhu ispod piramidalnog završetka

¹²⁶ <https://maps.app.goo.gl/kPdtMeQQnmF3t3PP7>

Slika 21. Nišani prve faze s orijentacijom sjever – jug, Hrančiči

Drugi nišan je orijentiran u pravcu sjeveroistok – jugozapad i izuzetno je velik, s oštećenjima na vratu nišana koji je slomljen, dok su turban i stan nišana očuvani. Na nišanu nema natpisa osim prikaza sablje u koricama na njegovoj lijevoj strani. Ono što je zanimljivo napomenuti kada se radi o prikazu sablji jeste da postoje sablje bez i sa koricama. Ne postoji precizan odgovor na takvu pojavu, osim što se tumači da oni nišani koji imaju prikaz sablje na sebi jesu šehidski nišani i to je primarno mišljenje koje se odnosi na bilo koji prikaz sablje. Kada se govori o veličini i obimu samog turbana koji na sebi ima gužve s poprečnim presjekom, on iznosi 110 cm, dok visina cijelog nišana iznosi 160 cm, a dužina sablje s koricama 70 cm.¹²⁷ Na osnovu poprečnog prevoja preko gužvi može se zaključiti da je pokojnik bio ugledan, a sam turban naglašava da se radi o krupnom zemljoposjedniku, uglednom trgovcu ili zanatliji.

---

¹²⁷ Ovim putem se zahvaljujem M. Koprudži, stanovniku sela Kadarići, koji je izdvojio vrijeme da bude vodič kroz šumski put prema lokalitetu, u narodu poznat kao “Djevojačko groblje“.

Slika 22. Nišan s prikazom sablje na stanu, Hrančiči

5.2.2. Nišan u Žižcima

O stanovništvu koje je naseljavalo ovaj prostor ne zna se puno toga, pa je nišan veoma važan za rekonstrukciju prošlosti ovog kraja. Nišan se nalazi na putu koji razdvaja dva groblja – na lijevoj strani se nalaze nadgrobni spomenici koji pripadaju pravoslavicima, a na desnoj groblje koje pripada muslimanima. Posljednje stanovništvo koje je bilo zastupljeno na ovim prostorima bili su pravoslavci. Muslimansko groblje je devastirano, a jedino što se uspjelo očuvati jeste nišan koji je velikih dimenzija u odnosu na nišane standardne veličine. Na nišanu je prikazana sablja, ali bez korica. Dakle, ranije je napisano kako je u Hrančićima smješten nišan sa sabljom u koricama, a u susjednim Žižcima¹²⁸ nišan sa sabljom bez korica. Sablja bi vjerovatno ukazivala na ratnika odnosno pokojnika koji je stradao na bojnopolju.

Ovo je još jedan nišan koji predstavlja prelaz iz prve u drugu fazu izrade nišana. Ujedno treba imati na umu da je nišan po svom reprezentativnom obliku, tj. veličini savršen primjerak prve faze koja je ostala sačuvana u napuštenom selu Žižci. Ukupna visina nišana je 184 cm, s tim

---

¹²⁸ <https://maps.app.goo.gl/S92Yo83CNKYMT4L67>

da je visina kavuka 10 cm, turbana 60 cm, vrata 11 cm i stana 103 cm. Obim kavuka je 51 cm, dok je obim turbana 175 cm; obim vrata 118 cm i debljina 95 x 35 cm. Visina uznožnog nišana je 142 cm i debljina mu je 28 x 32 cm. Na ovom turbanu nema poprečnog prevoja preko gužvi.

Slika 23. Nišan iz sela Žižci

5.2.3. Mezarje na Karićima

Nišani iz Karića¹²⁹ pripadaju drugoj fazi izrade nišana. Selo Karići nalazi se veoma blizu Žižcima, svega jedan kilometar su udaljeni zračnom linijom. Nišani u ovom mjestu smješteni su oko same džamije, ali su u zadnjem ratu i agresiji na Bosnu i Hercegovinu tokom 1992. godine velikim dijelom uništeni. Fragmentarni ostaci nišana svjedoče o prošlosti ovog kraja. Groblje u haremu džamije broji ukupno 29 nišana. Rijetko koji od nišana sadrži natpise. Na osnovu rekognosciranja terena može se navesti da groblje sadrži različite vrste derviških nišana, aginske, ženske i nekoliko dječijih nišana.

---

¹²⁹ <https://maps.app.goo.gl/cHq5CNK7LdgJyqnr7>

Posebno je interesantan nišan koji se nalazi na samom početku ulaza u groblje. Njegova visina je 40 cm, dok visina kavuka iznosi 5 cm. Turban je visok 18 cm, a dužina vrata iznosi 5 cm. Obim turbana je 60 cm, vrata 45 cm, dok je obim stana 52 cm. Nišan je izrađen od sedre bez natpisa. Pretpostavka je da se radi o aginskom nišanu, ali zbog oštećenja turbana nije moguće sa sigurnošću to tvrditi.

Slika 24. Nišan od sedre

Drugi nišan koji privlači posebnu pažnju na ovom mezaristanu jeste derviški nišan koji na sebi ima napisanu godinu smrti merhuma. Na slici ispod teksta nalazi se ovaj helvetijski derviški nišan koji je specifičan po unikatnim linijama na turbanu. Radi se o nišanu koji nema kavuk. Godina koja je prikazana na njemu je 1171., prema hidžretskom kalendaru, što odgovara 1758. godini gledajući prema gregorijanskom kalendaru.

Slika 25. Derviški nišan helvetijskog tarikata, Karići

Još jedan helvetijski derviški nišan nalazi se na ovom mezarju u Karićima. Riječ je o nešto starijem nišanu s obzirom da se na njemu nalazi uklesana 1117. godina, računajući vrijeme prema hidžretskom kalendaru. Ostaci natpisa na nišanu upućuju da je ovdje sahranjen izvjesni Osman. Oštećena je prednja strana turbana. Na nišanu su urezane linije koje sliče trouglu bez donje stranice, s tim da postoji niz od više linija koje su nanizane jedna ispod druge u razmaku od 2 do 3 cm. Visina ovog nišana iznosi 60 cm, visina kavuka 10 cm i turbana 19 cm. Visina stana je 26 cm, dok mu je obim 60 cm. Obim turbana je 82 cm.

Slika 26. Nišan s gužvama s oštećenom prednjom stranom na turbanu, Karići

Osim navedenih nišana u groblju se nalazi još jedan aginski nišan napravljen od sedre. Nema natpisa, a na turbanu se primjećuju oštećene gužve što je uzrokovano vrstom kamena od kojeg je napravljen. Nažalost, i stan i turban su djelimično oštećeni. Osnovne dimenzije ovog nišana iznose: 49 cm visina nišana, visina kavuka 6 cm, visina turbana 19 cm, visina vrata 6 cm, visina stana 18 cm. Obim turbana je 75 cm, obim vrata 57 cm dok je obim stana 17 x 18cm.

Slika 27. Nišan izrađen od sedre, Karići

Sljedeći nišan s prostora harema džamije u Karićima za analizu je s oštećenim turbanom, ali je na njemu primjetan tarih zajedno s godinom, i to 1195. prema hidžretskom računanju vremena, a 1783. prema gregorijanskom računanju vremena. Tekst na nišanu je nejasan na nekim dijelovima, ali na samom početku sa sigurnošću se može tvrditi da se spominje merhum. Ukupna visina nišana je 34 cm, a od toga visina vrata je 8 cm i stana 26 cm. Obim vrata iznosi 46 cm, dok je obim stana 13 cm.

Slika 28. Oštećeni nišan bez turbana, na stanu s tarihom i godinom

Esnafski nišan također se nalazi u haremu džamije u Karićima, s tim da na njemu nema ispisan tarih. Na nišanu su fino oblikovane gužve koje su i danas u savršenom stanju kao i kavuk na njima. Bitno je napomenuti da se preko gužvi nalazi poprečni prevoj, što bi moglo ukazivati na uglednijeg pokojnika sahranjenog ispod ovog nišana. Za razliku od prethodnih nišana iz Karića, treba istaknuti kako su dimenzije ovog nišana znatno manje, pa tako ukupna visina nišana iznosi 30 cm, od toga je visina kavuka 9 cm, a turbana 17 cm. Visina vrata iznosi 4 cm, dok je visina stana 10 cm. Obim kavuka je 27 cm, a turbana 62 cm.

Slika 29. Esnafski nišan s kavukom, Karići

5.2.4. Mezarje na Budoželju

Prostor Budoželja¹³⁰ veoma je bogat kulturno-historijskim naslijeđem. Groblje na Budoželju sadrži više od stotinu nišana. Osim nišana ovaj prostor obiluje i nekropolama stećaka, pa je tako groblje i 30 stećaka s prostora lokaliteta Višegreblje ili Jabuka u Budoželju proglašeno nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.¹³¹ Bešlagić je prilikom svojih zabilješki evidentirao 21 stećak (5 sljemenjaka i 16 sanduka) bez ukrasa, orijentirani u pravcu zapad – istok.¹³² Unutar ovog mezaristana nalazi se veliki broj nišana različitih vrsta. Rustična stela prva je analizirana. Iako je uništena većim svojim dijelom i ne odaje puno podataka, može se pretpostaviti da je riječ o dijelu nišana koji je pripadao siromašnijem stanovništvu. Alađuz navodi da su rustične stele vrlo loše obrade.¹³³

---

¹³⁰ <https://maps.app.goo.gl/cRR9mvgUcVFg2g6L7>

¹³¹ Vidjeti više u: *Službeni glasnik BiH*, br. 36/09.

¹³² Bešlagić 1967, 27.

¹³³ Alađuz 2019, 81.

Slika 30. Rustična stela iz mezaristana u Budoželju

Na osnovu rekognosciranja, nišani pripadaju drugoj fazi obrade. Većina njih nema natpisa na osnovu kojih bi se moglo saznati nešto više o samom merhumu. Posebno je zanimljiv jedan muški nišan s oštećenim turbanom, izrađen od kamena koji se nalazi u selu Budoželje. Ukupna visina ovog nišana je 71 cm, a od toga kavuk zauzima 4 cm. Visina turbana je 15 cm, vrata 6 cm, dok je visina stana 46 cm. Preostale dimenzije se odnose na debljinu vrata koja iznosi 10 cm i debljinu stana odnosno donjeg dijela nišana čija je dimenzija 12 cm. Vrijedi spomenuti da su ostali muški nišani lične izrade, ali različite dimenzije pri visini i širini.

Slika 31. Muški nišan s oštećenim turbanom

Pored muškog nišana treba spomenuti i ženski koji na svom stanu ima natpis s godinom 1337. prema hidžretskom kalendaru i odnosi se na 20. stoljeće – 1918. godinu koja je upisana kao godina smrti merhuma. Na nišanu je posebno interesantan tekst napisan na arebici, pismu koje nije bilo toliko popularno na vareškim nišanima. Na drugoj strani nišana nanizano je pet paralelnih linija s blagim nagibom prema lijevoj strani. Teško je tačno tvrditi namjere klesara, ali može se pretpostaviti da je pokušao natpis staviti u formu kurziva ili je pogriješio tekst.

Slika 32. Ženski nišan na dvije vode, prikaz prednje strane s arebičkim tekstom

Još jedan unikatan nišan pronađen je na ovom području. Vjerovatno je riječ o derviškom nišanu, koji je nažalost jednim svojim dijelom oštećen. Ukupna visina nišana je 93 cm, dok je širina kako na vrhu tako i pri dnu nišana s razlikom u jednom centimetru. Gornji dio nišana iznosi 16 cm, dok je donji 17 cm, što je skoro približno isto. Nije poznato u kojem periodu nastaju ovi nišani. Jasno je da nije riječ o prvoj fazi izrade nišana, jer se u to doba radi o nišanima s piramidalnim završecima ili nišanima na dvije vode, odnosno o stelama na dvije vode. Zato je ovakvu vrstu nišana moguće staviti u drugu fazu izrade, ali ne može se precizirati koje bi to stoljeće moglo biti.

Slika 33. Ženski nišan, zadnja strana, Budoželje

Na prostoru Budoželja prepoznat je i nišan karakterističan po tome što su gužve nanizane uspravno, jedna pored druge. Ovo je nešto stariji nišan od ovih prethodnih iz sela Budoželja. U ranijem dijelu rada navedeno je kako su neki autori ovakvu vrstu nišana svrstavali u hadžijske. Ipak, to se ne može sa sigurnošću tvrditi jer ne postoje jasna obilježja koja bi išla u prilog toj činjenici. Na stani nišana nalazi se rozeta, dok na nišanu ne postoje bilo kakvi natpisi. Prema turbanu, rozeti i debljini nišana mogao bi se svrstati u drugu fazu izrade nišana. Visina nišana iznosi 60 cm, a od toga dužina turbana je 15 cm i 6 cm vrat nišana. Debljina stana iznosi u gornjem dijelu 15 cm, a u donjem 13 cm.

Slika 34. Prikaz prednje strane esnafskog nišana iz sela Budoželje

Bogata nišanima je i lokacija džamije smještene u haremu u Budoželju. Džamija je rekonstruirana 1938. godine, a vjerovatno je na ovom prostoru i prije džamije postojao vjerski objekat. Jedan derviški nišan mogao bi upućivati na postojanje derviške tekije na ovom mjestu. Bešlagić navodi kako je nekropola s nišanima smještena na zemljišnim parcelama gdje je aktivno muslimansko groblje. Na jednom od nišana kojeg opisuje Bešlagić evidentirana je 1719. godina.¹³⁴ Taj nišan nismo uspjeli pronaći i analizirati.

---

¹³⁴ Bešlagić 1967, 28.

5.3. Džemat Stupni Do

Selo Stupni Do¹³⁵ nalazi se južno od Vareša. Smješteno je na nadmorskoj visini od 1.074 m.¹³⁶ Prvi podaci o naselju su iz 1865. godine kada je ovo pripadalo džematu Striježevo. U džematu Striježevo upisana je 1604. godina mezara Lipa Sulejman-bega. Lipa je i danas naziv koji se koristi za jedan dio Stupnog Dola.¹³⁷

Danas je u sklopu ovog sela i selo Mir, koje se nalazi u blizini. Opšte je poznato da je na ovom prostoru smješteno uglavnom kršćansko stanovništvo, a selo je bogato i stećcima na nekim lokacijama. Selo Mir također se spominje u popisu iz 1604. godine, samo bez stanovništva. Na osnovu informacija koje su sadržane u popisu, popisivač obavještava o tome da je ovo naselje bilo u okviru posjeda koje je uživao nazir Omer na osnovu spahijske tapuname. Dakle, radi se o tome da je Omer bio nadglednik posjeda nekog spahije čije se ime ne nalazi u ovom popisu.¹³⁸

Selo Stupni Do danas ima dva groblja – jedno je aktivno i koristi se i ono je iz mlađeg perioda, stoga ne ulazi u fokus ovog rada, dok drugo groblje koje se ne koristi ima starijih nišana koji su većinom iz druge faze izrade. Jedna od parcela se u katastru vodi pod nazivom Jusino brdo, ali u narodu je poznato kao Pogrebница. Parcela zauzima oko 16 dunuma i u privatnom je vlasništvu. Groblje sadrži preko 50 nišana, s tim da je određen broj utonuo u zemlju.

Na ulazu u mezaristan nalazi se nišan od sedre. U toku rekognosciranja, ali i pregleda literature koju su sačinili drugi autori na osnovu svog istraživanja, sedra nije bila materijal na kojem su se klesali određeni motivi ili natpisi. Ovaj nišan nije moguće analizirati niti odrediti prema vrsti nišana kojoj pripada zbog nedostatka turbana.

---

¹³⁵ <https://maps.app.goo.gl/56Vpwj5fWngiBzuw9>

¹³⁶ www.visitvares.com

¹³⁷ Muftić 2002, 115.

¹³⁸ *Defter-i mufassal-i Bosna*, sv. 1, 2000, 563.

Slika 35. Nišan od sedra bez turbana

Sljedeći nišan je zanimljiv po prikazu na svojoj zadnjoj strani, a radi se o paralelnim linijama koje se spuštaju od preloma na vratu do sredine stana nišana, gdje se dalje sužavaju i naslanjaju na jednu manju vodoravnu liniju. Obzirom da se nalazi sa zadnje strane i da se prema dnu sužava, pretpostavka je da se radi o ženskom nišanu, a da je ovo zapravo prikaz pletenice. Pošto nema ženske kape na kojoj bi se nalazili solufenci, ne može se sa sigurnošću tvrditi da se radi o ženskom nišanu. Postoji mogućnost i da je riječ o derviškom nišanu, i to nakšibendijskom. Jedini su nakšibendijski nišani imali liniju koja se pružala od turbana prema stanu nišana.

Slika 36. Nišan bez turbana

5.4. Džemat Striježevo

Džemat Striježevo¹³⁹ smješteno je južno od Vareša na nadmorskoj visini od 957 metara. U sklopu džemata nalaze se manja naselja – Radonjići, koje danas broji 15 stanovnika, i Ostrlja, koje nema stanovnike zbog stalnih migracija i ratova vođenih tokom 20. stoljeća na ovom području, a znatno su doprinijeli negativnim demografskim promjenama.

Prvi pomen Striježeva je pod imenom Striževo u vakufnami džamije šejha Ferruha u mahali Skenderovoj u Sarajevu početkom 16. stoljeća, vjerovatno prije 1516. godine.¹⁴⁰ Da je šejh Ferruh bio veliki vakif govori i ime Šejh Ferruhova mahala, koja je formirana početkom 16. stoljeća. Sagradio ju je šejh Ferruh u Sarajevu, iznad Kovača, u predjelu koji se i danas zove Abdesthana. Činjenica da je za službenike ove džamije uvakufio mezru sam sultan Selim pokazuje da je šejh Ferruh bio neka istaknuta ličnost. U popisu vakufa iz 1540. godine među ostalim naveden je i vakuf ove džamije, gdje stoji da je sultan Selim “iz svoje uzvišene milosti, za službenike džamije koju je spomenuti šejh sagradio u Sarajevu uvakufio mezru Nidžerić u nahiji Višegrad Dobrun, čiji je prihod upisan u iznosu 1315 akči i podario je o tome svoj časni hukum”¹⁴¹. Kasnije je šejh

¹³⁹ <https://maps.app.goo.gl/ZYcG6iiV7mBdNfzZ6>

¹⁴⁰ Muftić 2002, 106.

¹⁴¹ Zlatar 2010, 175–76.

Ferruh tražio da se umjesto ove mezre uvakufi selo Striževo u okolini Visokog, što mu je sultan i odobrio.

U selu Striježevu danas se nalaze dva groblja na dvije parcele. Na jednoj parceli, poznatoj pod nazivom Menica, koja je ograđena i koja se danas koristi, nalaze se nišani većinom iz novijeg vremena. Ipak, pažljivom analizom pronađeni su i neki stariji nišani koji datiraju u period s kraja 19. stoljeća. U selu Radonjici nalaze se dva groblja – jedna parcela zvana Grahovište i druga parcela Jukino greblje. Rekognosciranjem se uvidjelo da su oba groblja zaštićena, mada ne postoje nišani koji mogu poslužiti ovom radu.

5.4.1. Mezarje na lokalitetu Menica

Na lokalitetu Menica¹⁴², na samom ulazu u groblje, nalazi se esnafski nišan izrađen od vapnenca. Na njemu nema natpisa koji bi obavještavao o merhumu. Ono po čemu je zanimljiv jesu gužve koje su visoko istaknute, za razliku od drugih nišana koji su obrađeni. Nišan je shodno autentičnim karakteristikama jasan pokazatelj različitosti klesarskih škola koje su bile prisutne na području Vareša. Ukupna dužina ovog nišana je 73 cm, visina turbana je 19 cm, širina vrata je 8 x 9 cm, dok je širina stana 12 x 13 cm. Njegova ukupna visina bila je veća, mada je vremenom propadao, tako da je ostalo 73 cm iznad zemlje.

---

¹⁴² <https://maps.app.goo.gl/zHhKoSfoT9u9wba66>

Slika 37. Esnafski nišan s područja lokaliteta Menice

Drugi nišan na istom lokalitetu karakterističan je po samoj formi izrade, a koji ima sličan izgled kao nišan s područja džemata Ravne. Nišan iz ovog džemata također na sebi ima natpis i godinu koja precizira tačno vrijeme izrade nišana. Riječ je o ženskom nišanu iz druge faze izrade. Ovakav nišan jednim svojim dijelom podsjeća na rustičnu stelu koja je prvobitno bila zastupljena u prvim godinama osmanske uprave na prostoru Bosne i Hercegovine.

Slika 38. Ženski nišan s područja lokaliteta Menice

Na lokalitetu Menice pronađen je i zanimljiv muški nišan na kojem stoji i 1395. godina. Može se s pravom tvrditi da je natpis godine dodan kasnije ili je u pitanju klesarska greška. Također, moguće je pročitati i prva dva reda teksta na nišanu:

SAHIB VE MALIK
IBRAHIM IBN ABDULAH

Slika 39. Muški nišan s područja lokaliteta Menice

5.4.2. Hamzino mezarje

Hamzino¹⁴³ groblje nalazi se na Studencu. Nema osnovnih podataka o tome ko je bio Hamza, pa se tačna etimologija imena ne može utvrditi. S druge strane, kada je riječ o Studencu, taj naziv se vezuje za bunar, vrelo. Ovakvi toponimi su prisutni u selu Striježevo jer skoro svaka kuća ima bunar u krugu svoga dvorišta. Na osnovu toga moguće je pretpostaviti da je nekad na ovome prostoru bio u funkciji bunar, čija je lokacija nepoznata.

---

¹⁴³ <https://maps.app.goo.gl/RR8q1evpQYViUCoW9>

Prvi nišan na Hamzinom groblju nalazi se u vareškoj tekiji. Čuva se na sigurnom mjestu od propadanja zbog samog sadržaja koji je prikazan na njemu. Shodno prikazu, nišan predstavlja prvu fazu izrade nišana. Šejh tekije u Varešu Azmir Muftić pronašao je ovaj nišan u Hamzinom groblju.

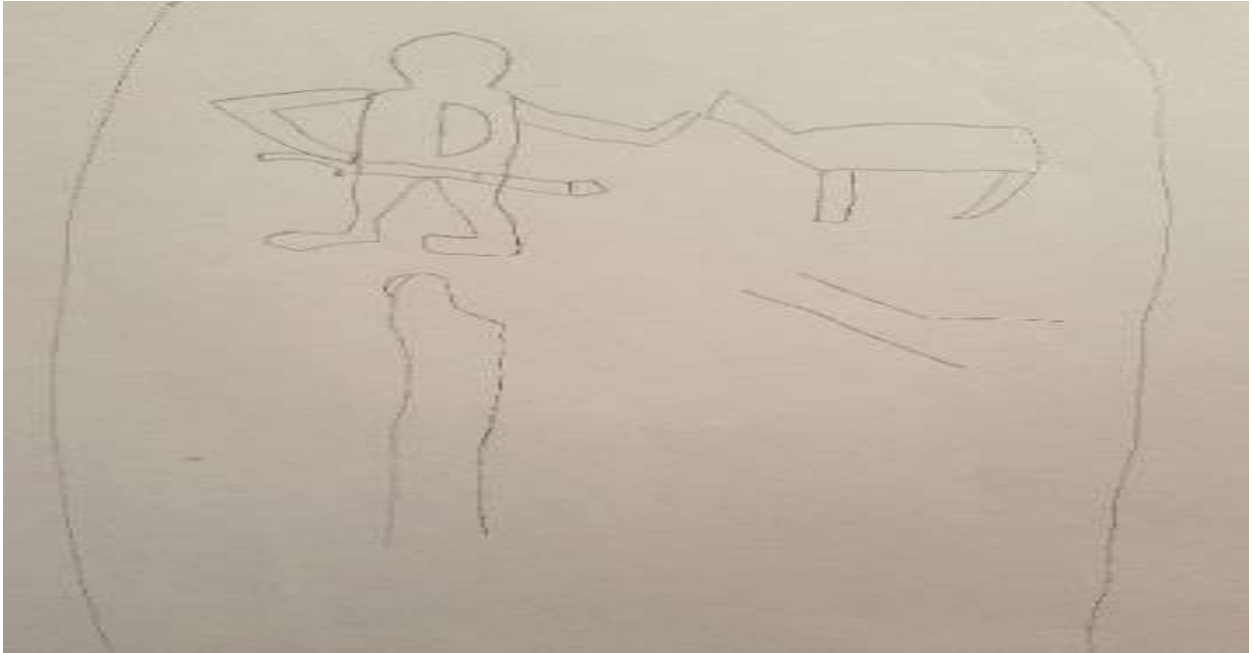

Slika 40. Nišan stela prve faze

Na nišanu se nalazi prikaz čovjeka s ratnom opremom na prsima. Prikazan je luk i čovjek koji je opasan mačem. Korice su prepoznatljive po tome što su na jednom dijelu primjeri vodoravne linije koja je ujedno i ukras korice. Lijeva ruka je okrenuta prema konju, iako nije prikazano uzde kojim drži konja. Ispod njega je prikaz jednog stupa koji više liči na stelu odnosno nišan. Na vrhu se nalazi blago ispupčenje koje predstavlja jabuku odnosno kvrgu, što je karakteristično za prvu fazu izrade nišana.

Na desnoj strani su ucrtane dvije paralelne linije, mada je teško odrediti šta one predstavljaju. Tema prikaza vjerovatno ukazuje da je riječ o odlasku na put, dok konj ili pas predstavljaju vjernog pratioca. Za cilj toga puta uzima se stup odnosno nišan, što označava drugi svijet. To je slikovit prikaz prolaznog života. Materijal koji je korišten za izradu ovog nišana je

kvalitetna siga, obrađena tako da se uklone udubljenja nastala prirodnim procesom na kamenu. Ujedno, ovo je prvi nišan koji se čuva zbog svoje važnosti u adekvatnom prostoru koji prepoznaje njegovu vrijednost.

Slika 41. Prikaz motiva s nišana

Drugi nišani su većinom fragmenti istih, izuzev par njih koji su sklonjeni sa svoje primarne pozicije na Hamzinom groblju. Sljedeći nišan koji je analiziran je dječiji zbog svog minijaturnog izgleda, a kada je riječ o turbanu može se reći da je u pitanju esnafski nišan koji bi otkrio društveni status roditelja koji je doživio smrt svog djeteta.

Slika 42. Prikaz dječijeg nišana

Fragmenti koji pokazuju stanje groblja jasno govore da je šehidskih nišana bilo mnogo u samom mezaristanu. Na idućem analiziranom nišanu može se vidjeti prikaz drške, vjerovatno od sablje ili mača.

Slika 43. Fragment nišana s prikazom drške sablje ili mača

Na Hamzinom groblju veoma je zanimljivo pratiti granicu između dvaju mezaristana, što jasno upućuje na autentičnu tradiciju u ovom kraju. Ona se jasno razlikuje od tradicije u drugim grobljima.

Slika 44. Prikaz groblja između mezaristana

5.5. Džemat Ligatići

Džemat Ligatići¹⁴⁴ nalazi se istočno od Vareša i predstavlja granicu s opštinom Olovo. U okviru džemata smještene su sljedeća naselja: Mižnovići i Naseoci. Granično područje između Olova i Vareša bogato je stećcima kojih ima mnogo. Nekropole stećaka jasno svjedoče o kontinuitetu života na ovim prostorima. Pored značajnih epigrafskih spomenika i svakih drugih historijskih izvora na osnovu kojih je moguće rekonstruirati prošlost ovog kraja, treba spomenuti i brojne legende prenošene s koljena na koljeno, a govore o Ligatićima.

Prvobitno se Ligatići zajedno s Mižnovićima spominju u popisu iz 1865. godine, s tim da tadašnji naziv Ligatića glasi Legatovići. Od tada se može pratiti kontinuitet spomena naziva obaju sela. Kod Ligatića zanimljivi su toponimi okolnih mjesta, a koji ukazuju na rudarsku aktivnost. Radi se o tome da su u selu Gornji Nevići na rijeci Hoćevini postojali majdani za izradu manjih

---

¹⁴⁴ <https://maps.app.goo.gl/N9MmXZLvHXBwqkVS9>

predmeta. Majdani su se nazivali *Viganj*. Vaganj se danas naziva jedan lokalitet ispod Ligatića na potoku Gajnjak.¹⁴⁵

Za selo Naseoci ne postoje pisani podaci koji bi govorili o kontinuiranosti spomena naselja, izuzev predaja zabilježenih od Azmira Muftića. Prema legendi, u selu je postojala jedna djevojka koja se udala za izvjesnog člana porodice Ibrahimovića, potom je taj Ibrahimović došao tu u Naseoke i nastanio se. Od tog događaja prezime Ibrahimović je učestalo na tom prostoru.

O postojanju džemata u selu Hoćevu svjedoče očuvani nišani u vidu rustičnih stela manjih dimenzija, a potom i zapisi koji se odnose na džamiju čija je konstrukcija prenesena u današnje selo Čunista kod Olova. Prilikom obilaska terena na kojemu je bila smještena nekadašnja džamija pronašli smo željezni klin, što ukazuje na to da je džamija bila drvene konstrukcije. Prijenos konstrukcije učinjen je tokom 20. stoljeća. Da je to mjesto bilo aktivno i središte gdje su se okupljali stanovnici ne samo Ligatića i Mižnovića nego i šire, čak stanovnici s današnje Nišičke Visoravni i Crne Rijeka, svjedoči jedan stanovnik sela, koji navodi da je postojala unosna trgovina između lokalnih sela, pa i onih koja su bila dosta udaljena jedna od drugog.¹⁴⁶

Situacija s nišanima je drugačija na ovome prostoru. Za razliku od drugih naseljenih mjesta, ovo je bogatije i po broju i po vrsti nišana. Najveći broj nišana je zastupljen u selu Ligatići, čak njih oko stotinu, ali samo neki od njih se mogu analizirati. Veliki broj starijih nišana propao je u zemlju.

Selo Naseoci posjeduje groblje na dva lokaliteta. Jedno je aktivno i koristi se, dok se drugo vodi kao pašnjak. Ono što je zanimljivo kod ovog lokaliteta jeste da ono u katastru nosi naziv Mestep. Kao svjedok u različitim krajevima Vareša pa i Olova, autor rada je naišao na pojedince koji izgovaraju Mejtef, Mestef, Mestep. Stoga ovaj naziv lokaliteta gdje su mezaristani otvara pretpostavku da je nekada bila smještena mektepska aktivnost u ovom kraju. Konfiguracija zemljišta gdje je groblje, pa i nekoliko praznina na tom prostoru, adekvatni su za izgradnju jednog objekta. Bez arheološkog istraživanja odgovor na to pitanje će još uvijek čekati. Također, lokalitet se nalazi u vlasništvu Perišić Ostoje Radoja, i to 1/1. Površina tog lokaliteta iznosi 935 m², što ukazuje i na prostor gdje je mezaristan smješten.

---

¹⁴⁵ Muftić 2002, 112.

¹⁴⁶ Podaci uzeti od Azmira Muftića 16. juna 2022.

5.5.1. Mezarje u Naseocima

U Naseocima¹⁴⁷ se nalaze nišani koji pripadaju drugoj fazi izrade. Današnje selo Naseoci nalazi se u veoma zapuštenom stanju, a naseljava ga svega nekoliko stanovnika. Na lokalitetu Mestep analizom sačuvanih nišana može se zaključiti da je riječ o nešto imućnijim stanovnicima koji su tu sahranjeni. Ne treba isključiti činjenicu da su ti ljudi bili vezani za trgovinske djelatnosti s okolnim mjestima, s obzirom da usmena predaja govori da je u ovom selu bio aktivan sedmični bazar.

Prvi nišan koji je obrađen jedan je od rijetkih nišana na koji se naišlo tokom istraživanja. Zeleni tuf je, po svemu sudeći, uvozni materijal od kojeg je izrađen ovaj nišan. To ujedno govori o imovinskom stanju, odnosno zaostavštini merhuma. Turban je sam po sebi specifičan, zbog čega u nastavku rada zahtijeva detaljniji analitički pristup. Sve upućuje na to da je riječ o imućnijem pokojniku.

Slika 45. Prvi nišan iz mezarja u Naseocima

Fizičke karakteristike ovog nišana ukazuju na to da mu je kavuk uništen, postoje samo obrisi na turbanu gdje je ležao kavuk. Također, postoji jedna horizontalna linija koja obavija granicu između stana i vrata nišana. Na stanu nišana nema podataka izuzev toga da postoje na

---

¹⁴⁷ <https://maps.app.goo.gl/AznKdr2arf28efJJ9>

nišanu udubljenja koja ukazuju na to da je natpis bio, ali je zbog stanja terena i izloženosti nišana neprestanoj vlazi uništen.

Stanje ostalih nišana na ovom mezarju najbolje pokazuje idući primjerak koji vrijedi spomenuti. Riječ je o nišanu koji je odlomljen od ostatka nišana i nalazi se u veoma lošem stanju. Turban jasno ukazuje da je riječ o esnafskom nišanu. Istrošenost gužvi ukazuje na starost nišana, a i samog lokaliteta, pa nije moguće tačno utvrditi kada je ovaj prostor postao aktivan izuzev toga da ovakva vrsta nišana pripada drugoj fazi izrade.

Slika 46. Fragment esnafskog nišana s mezarja u Naseocima

5.5.2. Mezarje u Ligatićima

Selo Ligatići i kontinuitet života u ovom mjestu može se pratiti tek od 19. stoljeća na osnovu informacija iz popisa stanovništva u okviru Bosanskog sandžaka. Prije toga nema nikakvih podataka i zapisa koji svjedoče o ovom kraju, a na osnovu kasnijeg pristupa analizi nišana može se navesti kako je kontinuitet života počeo mnogo stoljeća ranije. U opširnom popisu Bosanskog sandžaka unutar nahije Olovo navodi se selo Međupalež. Nije poznato o kojem se mjestu radi. Navedena je pretpostavka da se to odnosi na planinu Palež koja je smještena istočno od Olova. Tu ne postoje naseljena mjesta, dok se u naselju Ligatići nalazi nekoliko lokaliteta na kojima bi se

moglo smjestiti jedno veće naselje, a ti lokaliteti nose naziv Palež.¹⁴⁸ S obzirom na ove podatke mogli bismo kazati da je opština Vareš bila podijeljena tokom prošlosti i na nahiju Olovo u tim administrativnim osmanskim odredbama. Uz Ligatiće vezano je i selo Martinovići, koje danas pripada opštini Olovo. Konfiguracija terena je takva da nišani propadaju. Naišli smo, tokom rekognosciranja, samo na santrače, što ukazuje da su tu bili nišani. Izuzetak predstavljaju oni nišani čija je osnova odnosno temelj urađen kvalitetnije, što doprinosi tome da nišani ostaju čvrsto i duže vremena iznad površine zemlje.

Nišan koji zauzima prvo mjesto u analizi nišana s mezarja u Ligatićima jeste onaj iz 1671. godine. Na nišanu je upisana 1082., što bi shodno gregorijanskom kalendaru odgovaralo 1671. godini. Nišan se svrstava u esnafsku kategoriju i ujedno je jedan od najstarijih koji se nalazi na području ovog groblja. Izrađen je od zelenog tufa, a s obzirom da ovo područje ne obiluje ovim materijalom, vjerovatno je riječ o uvozu. Dimenzije ovog nišana nisu evidentirane jer je veći dio utonuo u zemlju.

Slika 47. Esnafski nišan iz 1671. godine

---

¹⁴⁸ K. č. 1150/2 (www.katastar.ba/)

Posebno je upečatljiv i ulemanski nišan, karakterističan po svom poprečnom prevoju, a on vjerovato svjedoči o uglednoj osobi s ovog prostora.

Slika 48. Ulemanski nišan s tugom bez natpisa

Vojnički nišan zanimljiv je po svojoj veličini koja se razlikuje od ostalih nišana u groblju. Na samom turbanu nalazi se tug, koji ukazuje na to da je riječ o begovskom nišanu. Vjerovatno je sahranjen ugledan čovjek, koji je stekao određeno bogatstvo za vrijeme svog života. Po svojim tehničkim karakteristikama njegov kavuk je odlomljen, vrat mu je izdužen, dok je sablja na njegovoj lijevoj bočnoj strani. Nišan je izrađen od vapnenca i po svojoj formi izrade pripada drugoj fazi.

Slika 49. Vojnički nišan

Na slici ispod nalazi se prikazan ženski i muški nišan. Kod ženskog nišana istaknut je kavuk na vrhu kape. Na nekim drugim ženskim nišanima kavuk nije istaknut, nego je samo prikazan kao ravna ploha. Ono što je zanimljivo jeste da i na muškom nišanu na vrhu kavuka imamo kvrgu odnosno polujabuku. Na muškom nišanu nalaze se dva tuga, što pokazuje da je merhum za života bio ugledan i vrlo učen.

Slika 50. Ženski i muški nišan

Pored spomenutih, na mezarju u Ligatićima zastupljeni su i derviški nišani. Za razliku od ranijih derviških nišana koji su obrađeni, a pripadaju helvetijskom redu, ovi pripadaju nakšibendijskom tarikatu, što je veoma zanimljivo jer na osnovu različitih derviških nišana mogu se pratiti granice sela i mezaristana te prisutnosti derviških redova u njima. Na derviškom nišanu nalazi se nekoliko oštećenja, pa je teško dati neki detaljniji opis. Na samom nišanu nema ni nekih jasnih prikaza. Pošto je ovo derviški nišan, postavlja se pitanje gdje je i da li je u blizini bila smještena tekija?

Slika 51. Derviški nišan nakšibendijskog tarikata

Rijetkost među nišanima predstavlja nišan izrađen od drveta. Poznato je da se kao prvi nišani, neposredno nakon obavljene sahrane odnosno dženaze, postavljaju bašluci napravljeni od drveta i kao takvi predstavljaju jedinu poznatu vrstu nišana koji su napravljeni od drveta. Ligatići

nemaju samo takvu vrstu nadkaburskog obilježja, nego posjeduju i drvene nišane s turbanom. Kroz literaturu nismo naišli na nišane koji su napravljeni od drveta niti se pominje takva vrsta. Nišan predstavlja domaću radinost i, prije svega, pokazuje koliko su ljudi pridavali značaj ovom dijelu života. Nišan izrađen od drveta bora krasi ionako interesantno i bogato mezarje u Ligatićima.

Slika 52. Nišan od drveta s turbanom

5.5.3. Mezarje u Mižnovićima

Sljedeći lokalitet koji treba izdvojiti je onaj u selu Mižnovići¹⁴⁹, gdje se nalazi groblje s uglavnom novijim nišanima. Zbog toga što nema mnogo starijih nišana s prostora Mižnovića, u ovom dijelu rada smješteni su muški nišani koji su specifični po svom obliku turbana.

---

¹⁴⁹ <https://maps.app.goo.gl/9LqpACT3SZbCWJqX7>

Slika 53. Esnafski nišan u Mižnovićima

Slika 54. Muški nišan u Mižnovićima

5.5.4. Nišan na lokalitetu Ropovice

Posljednji nišani iz graničnog prelaza prema opštini Olovo predstavljaju savršen primjerak nišana koji su slični nadgrobnim spomenicima kakvi su bili stećci. Lokalitet se prema katastru naziva Ropovice.¹⁵⁰ Kartu je teško predstaviti jer u blizini nema naseljenih mjesta koja bi poslužila kao mjerilo udaljenosti do tačke gdje se nalaze nišani, stoga navodimo koordinate koje će poslužiti kao orijentir za buduće istraživače.¹⁵¹

Pronađeni nišan pokazatelj je da se stanovništvo nije odreklo tradicije izrade velikih nadgrobnih spomenika i u periodu osmanske vladavine. Na ovom mjestu vjerovatno je sahranjena uglednija osoba iz tog vremena. Nišan je određenim svojim dijelom oštećen, pogotovo na prednjoj strani gdje je odlomljena jedna polovina nišana, i to od donjeg dijela stana pa prema vrhu zajedno s turbanom.

¹⁵⁰ <https://maps.app.goo.gl/4Jw6gURa6aU1EG3M7>

¹⁵¹ 44.157187,18.510158

Slika 55. Prikaz oštećenog nišana iz Ropovice

Prema Muftićevim riječima, postojalo je još jedno groblje koje je smješteno u blizini ovog nišana, mada nije bilo pristupačno obzirom da je ovo područje obraslo gustom šumom. U okolici ovog nišana nalazi se nekoliko kuća. Brigu o ovom nišanu vode stanovnici iz sela Ligatići i oni su ga ogradili i zaštitili. Također, sačuvan je uznožni nišan na kojem je zapažen detalj kvрге, odnosno jabuke na vrhu samog nišana. Ukupna visina nišana iznosi 178 cm bez kavuka, od toga 50 cm zauzima turban, 8 cm vrat i 120 cm stan nišana, dok mu je širina 41 cm. Ako se uzme u obzir da nedostaje kavuk, onda bi cjelokupna visina bila preko 180 cm. Isti slučaj je i sa širinom. To što mu nedostaje jedna polovina govori da je debljina ovog nišana išla i do 80 cm. Dimenzije uznožnog nišana iznose 158 cm ukupna visina, dok je širina 33 cm.

Slika 56. Uznožni nišan s lokaliteta Ropovice

5.6. Džemat Daštanska

Daštansko¹⁵² se nalazi jugoistočno od Vareša i od njega je udaljeno zračnom linijom svega 3,61 km. Prvi put se Daštansko spominje 26. januara 1468. u timarsko-spahijskom defteru Bosne zvanom *Mukata*.¹⁵³ Na ovom prostoru bio je aktivan rudnik srebra i u prvom popisu više je živjelo kršćanskih porodica u odnosu na muslimane. U kasnijem defteru iz 1604. godine upisano je selo Daštanska, koje pripada nahiji Visoko.¹⁵⁴ Daštanska se i kasnije spominje kao selo koje pripada nahiji Dubrovnik.¹⁵⁵ Može se pretpostaviti da je selo Daštanska predstavljalo granicu između visočke i dubrovačke nahije.

U okviru džemata Daštanska, odnosno u selu Višnjići koje se nalazi nešto južnije, specifično je po tome što se nalazi nekoliko grobalja, od kojih su dva i dalje aktivna dok se dva ne koriste. Prvo groblje vezuju se za Jusiće i zauzima površinu od 4.700 m², a drugo je nazvano Zagroblje s pet puta manjom površinom u odnosu na Jusiće. Oba groblja nalaze se u vlasništvu Medžlisa Islamske zajednice Vareš. Prilikom rekognosciranja bio je moguć pristup samo

---

¹⁵² <https://maps.app.goo.gl/2hVomvnbD5GZHqou7>

¹⁵³ Prvi pisani zapis o Varešu i timarsko-spahijski defter koji se čuva u Istanbulu, a sačinio ga je izvjesni pisar Ahmed. Preuzeto sa: <https://biblioteka.vares.ba/vremeplov>

¹⁵⁴ Handžić 2000, 494.

¹⁵⁵ Isto, 385.

Jusićevom groblju. Nakon dolaska na teren moglo se vidjeti da je Zagroblje potpuno uništeno i devastirano. Groblje s najvećim brojem nišana u selu Daštanska je Jusićevo. Na tom prostoru nađeno je 40 nišana.

Jedan od posebno interesantnih nišana je derviški nišan nakšibendijskog tarikata. Za razliku od većine drugih na vareškoj opštini, za ovaj nišan je lokalno stanovništvo posebno vezano i smatraju ga značajnim za kulturno-historijsko naslijeđe sela Daštanska. U prilog ovome govori činjenica da mještani svakodnevno održavaju i čiste ovaj nišan. Dužina nišana iznosi 58 cm, od toga dužina kapre je 28 cm, vrata 10 cm i stana 20 cm. Može se prepoznati da je materijal zelenog tufa korišten za izradu nišana.

Ovo je jedini derviški nišan s ovog kraja, a pitanje tekije u Daštanskoj potrebno je još uvijek ostaviti otvorenim za istraživanje s obzirom da ne postoji dokaz da se ona nalazila u ovom selu. Treba spomenuti da je selo Daštanska udaljeno svega 4 kilometra od Karića, što ukazuje na blizinu mjesta koje je bilo omiljeno dervišima. U selu Karići djelovao je helvetijski derviški tarikat, dok za nakšibendijski tarikat nema materijalnih dokaza. Vjerovatno su uništeni tokom ratova na ovim prostorima. Derviški redovi su zasigurno na ovim prostorima odigrali veoma značajnu ulogu u razvoju i ulozi sela.

Slika 57. Derviški nišan nakšibendijskog tarikata

Prilikom istraživanja ovog prostora nije se naišlo na stare ženske nišane, dok je nekoliko muških oštećeno. Esnafski nišan, koji na sebi ima poprečni prevoj odnosno tug, svjedoči da je unutar ovog društva bilo uglednih ljudi na osnovu imovinskog stanja i zanimanja. Turban na esnafskom nišanu je vješto izrađen, gužve se nalaze u izuzetnom stanju. Ali ovo je jedan od nišana koji na sebi nemaju kavuk, ne zato što je uklonjen nego zato što je takva vrsta nišana. Dužina turbana je 17 cm, dužina vrata 10 cm, dužina stana 19 cm. Širina vrata je 11 x 9 cm i stana 12 x 10 cm. Nišan na sebi nema određenih prikaza niti natpisa.

Slika 58. Esnafski nišan s tugom

Treći muški nišan iz ovog mezaristana je zanimljiv po prikazu na stanju. Naime, tokom rekognosciranja nije nađen niti jedan prikaz sličan ovome, pa ni u dostupnoj literaturi. Stoga ovakav nišan predstavlja unikat na ovom području. Prikaz na nišanu upućuje na to da je riječ o nadžak oružju. Ono što je zanimljivo kod ovog nišana jeste da je sličan ulemanskom i na sebi sadrži gužve koje su nanizane jedna iznad druge dijagonalno, tako da se s prednje strane turbana može primijetiti specifičan ugao koji na ulemanskim nišanima predstavlja mihrab, odnosno mjesto gdje hodža stoji prilikom predvođenja u obavljanju namaza / molitve.

Slike 59. i 60. Nišan s prikazom nadžak oružja, dvije strane

Neka pitanja o ovome nišanu definitivno su još uvijek otvorena za nauku. Ukoliko je riječ o ulemanskom nišanu, mogućnost prikaza čekića je nerealna. Štap koji se nazire na prikazu vjerovatno bi simbolizirao pokojnika koji ga je nosio u zadnjim godinama svog života. Štap i jeste asocijacija na starost i slabije kretanje ljudi. Treba ostaviti i mogućnost da se na prikazu nišana nalazi ratni pijuk, što bi ukazivalo na činjenicu da je na ovom mjestu sahranjen neki vojnik ili učesnik u nekom ratu. Ono što još krasi ovaj nišan je autentičan prikaz, koji je na granici između stana i vrata te se očituje većim brojem trouglova za razliku od drugih nišana koji su analizirani u ovom radu.

5.7. Džemat Mijakovići

Sudeći prema popisima vršenih na području džemata Mijakovići¹⁵⁶, on je gravitirao na teritoriji više sela od kojih su danas neka ostala s istim imenom, dok su neka napuštena i zaboravljena. S obzirom na rasprostranjenost ovog područja, može se zaključiti kako je riječ o jednom većem dijelu mjesta gdje su istraženi nišani. Geografski gledano, džemat Mijakovići smješten je zapadno od Vareša i čini granicu između dviju opština – Vareš i Kaknja. Pored toga, smatra se bogatim područjem kako u arheološkom tako i u historijskom smislu. Prema

¹⁵⁶ <https://maps.app.goo.gl/kUSg69gs9cGuRhJz8>

administrativnim dokumentima, džemat Mijakovići obuhvatao je sljedeća naselja: Mijakoviće, Jusiće, Dragoviće, Kučkoviće, Kopljare i Borovicu. Od navedenih naselja Kučkovići nemaju ni jednog stanovnika, dok Kopljari imaju tek jednog. Dešavanja iz zadnjeg rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu doprinijeli su masovnom iseljavanju stanovništva iz ovog područja.

O životu na ovim prostorima prije dolaska Osmanlija postoje određeni podaci zbog toga što je Bobovac bio u blizini pomenutih naselja. Postoje zapisi o Borovici koja se u vrijeme Bosanskog Kraljevstva smatrala seoskom opštinom. O drugim naseljima, poput Dragovića, Mijakovića i Kopljara, postoji niz legendi koje se odnose prvenstveno na dobijanje naziva ovih seoskih zajednica. Kako Anđelić navodi, pored seoske opštine Borovica u blizini se nalazila i seoska opština Poljani. U geografskom smislu smatra se da su naselja koja se nalaze između Borovice na sjeveru i Poljana na jugu bila podijeljena kako administrativno tako i geografski. Zajedno s dvije navedene seoske opštine djeluje još sedam, što znači da je bilo aktivno devet seoskih opština unutar župe Trstivnice.¹⁵⁷

U nedostatku pisanih izvora o načinu života na ovim prostorima, o prošlosti kraja, historičari najčešće posežu za pravnim dokumentom koji je nastao dolaskom Osmanlija u ove krajeve. Riječ je o dokumentu koji se odnosi na potvrđivanje granica i imovine oko tvrđave Bobovac. U suštini, tu se nalaze posjedi čiji su neki nazivi i danas u upotrebi. Obzirom da je ovo područje pripadalo Brodskom odnosno Zeničkom kotaru, zarad potvrđivanja vjerodostojnosti tadašnjih podataka, neophodni su bili svjedoci. Treba istaknuti da je riječ o multikonfesionalnim vlasnicima zemlje, koji su dolazili iz muslimanskog ali i kršćanskog dijela stanovništva.¹⁵⁸ Jedno od zanimljivih imena koje se spominje unutar ove isprave je Mahmut Kolak. Smatra se da je na osnovu njegovog imena zaselak Kolakovići, koji pripada selu Mijakovići, dobio ime. Kada je riječ o samoj dataciji dokumenta, godina koja se spominje je 1502. zajedno sa datumom 23. juli. Dakle, skoro 39 godina od pada Bosanskog Kraljevstva, što je vrlo značajno kada je u pitanju naseljavanje ovog kraja u tom ranom periodu osmanske uprave nad Bosnom. O napisanom jasno svjedoče sljedeći izvori:

Šta je u ovom, slaže se sa originalom prenio ga je siromah Derviš Ali b. Šejh Bedrudin, mevla (kadija) u mjestu boraca, kadiluku Brod, Bog mu oprostio!

---

¹⁵⁷ Anđelić 1973, 19.

¹⁵⁸ Kreševljaković 1953, 18.

Ovo je napisano radi slijedećeg:

Neferi (vojnici) sa ćehajom i agom tvrđave Bobovca koja pripada broskom kadiluku (kotaru), došli su šerijatskom sudu i izjavili slijedeće: “Mi tražimo da se odrede granice zemlje, kojom mi raspolažemo u okolici spomenute tvrđave. Prema izvještaju obaviještenih te granice zemlje u susjedstvu spomenute tvrđave kojom mi raspolažemo, jesu slijedeće: Najprije ispod Ljestovačke ćuprije niz potok, pa odatle na klanac koji ide sredinom stijena, odatle opet gore prema Ljestovaćkim glavicama, pa po stijenama do vinograda. Onda do drugog vinograda na stijenama, odatle opet do stijene, gdje se orlovi legu, odatle na Pogledski put, pa gore na Okvrugu Glavu, pa odatle Hridu i Karaul gradini, Okvrginom Samoboru i njivi Sulejmana, a onda upravo strmo prema guvnu, pa opet strmo guvnu Kalimđića Muslihudina, pa na guvno Šapšala Mehmeda, a odatle krilom Crvene stijene do mlinskog jaza i prelazi preko prelaza na potoku pa do benta mlinskog upravo gore prema Hridskom prelazu, pa krovom Crvenih stijena do Branice mjesta na kojem se teferići, po putu koji dolazi iz grada, pa međama njiva uz gornju stranu puta gore Okvrgi, pa na vrh Okvrge pa preko Mijakovića, Dragovića i puteva, koji dolaze iz grada, strmo prema malom potoku silazi, a odatle strmo do benta gradskog mlina, a onda gore s gornju stranu Barak-bašine bašće do Suhodola, pa preko malo Popravorlja izlazi na Okvrugu, a onda upravo gore na glavi Okvrge do Kraljeva Gumna, zatim rubom šume s gornje strane Karaule do Hamzine krćevine s gornju stranu ćesme s gornju stranu jame iznad Klokota, na vrhu stijene, a odatle strmom stijenom do potoka i završava se kod prelaza ispod ćuprije.” Pojed tvrđave u starim granicama nije udružen sa stanovnicima okolnih sela. Ovo se saznalo od obaviještenih ljudi iz sela Koćevće, koji su ostali od osvojenja sultana Mehmeda: Grgur Olović, Ratko Petrešin, iz Mijakovića: Kolak Mahmut, Kardžoz Jakub i Hamza; Iz Dragovića Živan i njegovi sinovi, Saruđa Hasan, Dobrešinov sin Alija, Rodnić Stjepan, Pavle Bogilja, Vukać i njegovi sinovi, Sarudža Nikola; iz Glumćića: stari Mihovil, Božidar i Miladin; iz Rotanja: stari Juraj i Milorad: stari Juraj s rodnom i Čavićić Ivan koji je muselim i brat mu Vladislav kovać Petar; iz Lućića: Šilja i sin mu Nesuh, Dolić Mihovil iz Tešave: stari Rodim iz Rićica; Šudža Aladžoz i Bajramlu; iz Sutjeske: Telal Husein i knez; iz Slavina stari Nesuh.

Ti starci i pouzdani i izabrani sijedi ljudi dali su izvještaj, i spomenuta ogranićena zemlja ostavljena je ljudima iz tvrđave i ovo je na zahtjev u sidžil uneseno sredinom muharema 908. godine.

Svjedoci:

Stari Širmerd Pušćić, Lufti Ćelebi, sin Balibegov, Ali-Ćelebi, sin Balibegov, Dana Halil, Vinitmiš, sin Dana Halilov, Bekir-lu Sandžak, Musa Halifa, Mehmed-Ćelebi iz Moštanice, Sulejman Spahija, Šiše Jusuf-beg, Aga Vrlice Alijaga, Dobojski dizdar Mustafa-aga i drugi.¹⁵⁹

U popisu iz 1468. godine mogu se naći informacije o selu Dragovići, dok se selo Mijakovići unutar ovog popisa ne spominje, kao ni ostala naselja koja su ranije navedena. Selo Borovica je navedeno kao rudnik srebra, dok se za selo Dragovići smatra naseljenim mjestom gdje se nalazi

---

¹⁵⁹ Anđelić 1973, 30–33.

prikazan broj stanovnika i ukupan prihod poreza.¹⁶⁰ Prema popisu iz 1604. godine selo Mijakovići se spominje kao Mijokovići. Jasno je navedeno da se ondašnje stanovništvo Mijakovića bavilo poljoprivredom. U popisu sela Mijakovići spominje se mezar Prvuša u posjedu izvjesnog Timura. Pretpostavka je da je riječ o današnjem selu Jusići.¹⁶¹ Selo Dragovići¹⁶² ima sličnu situaciju kao i Mijakovići kada je u pitanju privredni razvoj naselja, dok je broj onih koji posjeduju baštine blizu broja koji se susreće i u Mijakovićima.

Prema analizi terena ustanovljeno je 13 mezaristana, od čega je njih 7 oštećeno. Ostatak je raspoređen na sljedeći način: jednim dijelom na posebne lokalitete koji pripadaju određenim porodicama i ta zemlja na kojoj se nalaze nišani je u njihovom vlasništvu, a drugim dijelom nišani su smješteni u zajednička seoska groblja. Mezaristani koji se nalaze u Mijakovićima su: Kopljari na mjestu Hrid; Kučevći, lokalitet Torevine koji je u privatnom vlasništvu; Gromila u selu Mijakovići; Djedovo greblje i Močila u zaseoku Kolakovići.

5.7.1. Nišan na Kopjarima

Selo Kopjari¹⁶³ poznato je još od davnih vremena i spominjalo se uglavnom u kontekstu razvoja i potreba Bobovca. Anđelić je u svojoj knjizi zabilježio jednu interesantnu priču koja govori o sedam naoružanih članova porodice Sinan. Prema tradiciji, Sinani su živjeli na sjevernom dijelu kose Hrid, između Ratnja i Kopjara.¹⁶⁴ Shodno interpretaciji ove priče, danas postoji manje groblje gdje je primjetan jedan nišan, ali uznožni. Uz taj nišan primjetni su santrači koji ukazuju na postojanje više grebalja, ali bez nišana. Na osnovu fragmenta ovog nišana postoji potvrda tradicije koja govori o Sinanima. U vezi s ovom porodicom, ali i drugih iz tog kraja o kojima nema sačuvanih podataka, Anđelić navodi da je kuga harala ovim područjem i da je to ujedno i razlog nestanka stanovništva s ovog prostora.¹⁶⁵

---

¹⁶⁰ Sumarni popis sandžaka Bosna 1468/69, 195.

¹⁶¹ Handžić 2000, 21.

¹⁶² Isto, 23.

¹⁶³ <https://maps.app.goo.gl/mS31nt7AfKCGGXuP6>

¹⁶⁴ Anđelić 1973, 25.

¹⁶⁵ Isto, 26.

Slika 61. Fragmenti jednog nišana iz Kopjara

U selu Kučevci nije pronađen niti jedan nišan. U katastarskim popisima moguće je pronaći jednu parcelu koja u svom nazivu moguće da posjeduje groblje, ali nišana na tom prostoru nema, niti bilo kojih drugih nadgrobnih spomenika. Posljednje prezime iz ovog kraja su Crepulje, ali su oni vremenom odselili s ovog područja jer je putna infrastruktura koja povezuje selo u veoma lošem stanju.

5.7.2. Mezarje u Dragovićima

U selu Dragovići¹⁶⁶ nalazi se jedan mezaristan gdje je pronađen određen broj nišana koji isključivo datiraju iz vremena 19. stoljeća. Iz nekog ranijeg perioda nišani na ovom području nisu pronađeni. U fokusu istraživanja za potrebe ovog rada uzeto je 15 nišana. Stanje u kojima se nalaze nišani govori u prilog činjenici da je riječ o dotrajaloj materijala od kojeg su napravljeni.

Na prvom mjestu je nišan specifičan po vrsti pisma na natpisu, odnosno arebici gdje su za jedan harf upotrijebljene dvije linije. Sudeći po načinu kako je uklesan tekst, može se zaključiti da je nišan prvo naručen, a zatim je tekst naknadno uklesan na nišan. Tehničke karakteristike ovog

---

¹⁶⁶ <https://maps.app.goo.gl/Zj8KivTrTBhuFj8LA>

nišana ogledaju se kroz nedostatak kavuka na vrhu turbana, dok je ostatak samog nišana očuvan u savršenom stanju.

Slika 62. Nišan na arebici

Sljedeći nišan je zanimljiv po broju gužvi koje se nalaze na njemu. Sigurno se radi o doista uglednom čovjeku, mada nije poznato čime se tačno bavio. Prilikom iščitavanja dijela teksta koji je vidljiv može se ustanoviti da se nakon *el-merhumu velmagfuru* pojavljuje ime *hadži Hasan*. Na osnovu interpretacije teksta vidljivo je da se radi o uglednom čovjeku. Situacija je kristalno jasna, riječ je o esnafskom nišanu jednog lokalnog hadžije. Nišan na sebi nema prikazanu godinu rođenja, dok je kao godina smrti upisana 1194. hidžretska. Riječ je o 1780. godini prema gregorijanskom kalendaru. Duž stana na sve četiri ivice nišana izrađene su tordirane vrpce kao dio ukrasa na samom nišanu. Unutar mezaristana svaka porodica ima svoj prostor predviđen za ukop, a ovaj nišan je smješten u dio mezaristana gdje se ukopavaju Adilovići. Prema riječima lokalnog

stanovnika Edhema Aščerije, rod Adilovića je došao na ovo mjesto umjesto porodica Mutapdžija koje nisu imali muških nasljednika, pa se njihova loza prekinula.¹⁶⁷

Slika 63. Natpis na stanu od esnafskog nišana

Sljedeća kategorija nišana koji su smješteni u mezaristan sela Dragovića su ženski. Zanimljivi su po svom ukrasu, a zbog tehničkih karakteristika nišan se datira u period prije početka 20. stoljeća.

---

¹⁶⁷ Podaci preuzeti od Edhema Aščerije 17. augusta 2022.

Slika 64. Ženski nišan

Posebno interesantno na ovom ženskom nišanu svakako je ukras koji se prostire od donjeg dijela stana, pa do kape nišana. Zajedno s tordiranom vrpcom na četiri ivice, može se reći da je nišan veoma bogato ukrašen. Bez pisanih tragova nije moguće utvrditi da li se radi o djevojačkom nišanu. Takva hipoteza se navodi na osnovu forme. Na sljedećem analiziranom nišanu nalazi se kvalitetniji prikaz ukrasa, ali manji u odnosu na prethodni na kojem su ukrašene sve četiri strane posebno bez natpisa. Zbog same forme može se zaključiti da se radi o djevojačkom nišanu. Ostali nišani s ovog prostora nisu najbolje sačuvani da bi se detaljnije predstavili.

Slika 65. Ženski nišan s ukrasima na kapi

Naredna lokacija koja je rekognoscirana je ona na Torevinama. Kroz razgovor s lokalnim stanovništvom došlo se do saznanja da je prilikom spajanja dvaju sela Dragovići i Mijakovići na glavnoj cesti mezaristan potpuno uništen 1989. godine.¹⁶⁸ To dovoljno govori o nemaru lokalnih vlasti prema kulturno-historijskom naslijeđu. Torevine se ne smiju zaboraviti i iz razloga što se u blizini nalazi ulaz na sjevernu kapiju srednjovjekovne utvrde Bobovac. Ono što je važno spomenuti za taj prostor jeste da je tu smješten stećak, što bi moglo aludirati na to da je na tom prostoru nastavljen ukop i nakon dolaska Osmanlija. Na osnovu ranijih izvještaja koja su prikupljena od stanovništva, vlasnika imanja, na tom mjestu nalazile su se i ljudske kosti. Dio greblja je pod šumom i ne postoje nikakva obilježja koja bi pokazala o kojoj vrsti nadgrobnih spomenika je riječ.

---

¹⁶⁸ Podaci uzeti od Šabana Ibrišimovića 25. jula 2022.

5.7.3. Mezarje u Jusama

Sljedeća lokacija na kojoj se istraživao broj starih nišana je mezaristan u selu Juse.¹⁶⁹ Na ovom prostoru nalazi se ukupno šest starih nišana, dok ostatak čine mlađi nišani. Prvi od obrađenih nišana je ženski s ukrašenom kapom i različitim ukrasima krenuvši od stana nišana, pa do vrata i to na sve četiri strane nišana.

Slike 66. i 67. Prikazi nišana s ukrašenim stranama

U ranijem tekstu, prilikom obrade nišana koji su smješteni na Karićima, prikazan je precizan opis naziva svih ukrasa shodno sadržaju na nišanima. Nišani su slični i na drugim dijelovima opštine Vareš. Posebno je interesantan esnafski nišan iz mezaristana u Jusićima. Prilikom rekognosciranja, prednja strana ovog nišana nije mogla biti iskorištena za evidenciju usljed nedostatka prikaza gužvi. Pored toga, nedostaje i kavuk kao i natpis na stanu nišana. Zbog toga je nemoguće datirati nišan. Treba istaknuti da se u ovom naselju svi prezivaju Jusići. Ovo prezime prisutno je nekoliko stoljeća u srednjoj Bosni, a obuhvata i dijelove Tuzlanskog kantona i dijelova Unsko-sanskog kantona.

¹⁶⁹ <https://maps.app.goo.gl/8r6psmDWyXvvV6UU9>

Slika 68. Esnafski nišan s mezarja u Jusama

Da je bilo i onih koji ukazuju na određen broj zemljoposjednika u ovom kraju svjedoči jedan odlomljeni nišan, vidljiv samo od vrata pa do vrha kavuka, dok ostaci nišana nedostaju.

Slika 69. Odlomljeni dio nišana

5.7.4. Mezarje na lokalitetu Moćila

Nekoliko stotina metara udaljeno selo Moćila¹⁷⁰ ima osam grebalja. Od toga su četiri porodična, jedno je seosko, a tri se ne koriste. Glavni fokus u ovom radu što se tiče lokaliteta stavljen je na greblja koja se ne koriste, i to samo dva od tri, jer u trećem greblju nema nišana iz starijeg perioda. Na lokalitetu Moćila nišani su veoma slični, a to se posebno odnosi na ženske i muške koje je teško raspoznati.

Značajnu pomoć za pronalazak i analizu nišana ponudio je Fahrudin Ibrišimović, čiji je potomak Meho Ibrišimović bio krupan zemljoposjednik i ujedno muhtat sela Mijakovići. Greblje je bilo namijenjeno za ukop umrlih iz porodice Ibrišimović. Ukupan broj sačuvanih nišana u greblju Moćila je devet. Treba napomenuti da je ovo greblje karakteristično po velikoj zastupljenosti zelenog tufa.

Na nišanu ispod teksta ne postoji neki natpis, osim prikaza koji se ne može sa sigurnošću rekonstruirati. Može se pretpostaviti da je pokojnik bio istaknuta osoba što se vidi na osnovu fino obrađenog trodimenzionalnog prikaza na granici između stana i vrata nišana.

Slika 70. Prvi nišan iz Moćila

Posebno je interesantan ženski nišan koji je pisan arebicom. Prema natpisu pripada Umi Ibrišimović, djevojačko Aščerija. Kada je riječ o specifičnim karakteristikama ovog nišana, treba

---

¹⁷⁰ <https://maps.app.goo.gl/xgQyuFsy7XkNLjr26>

istaknuti kako ga od ostalih obrađenih nišana u radu izdvaja astralni prikaz na vrhu samog nišana. Nišan se nalazi na dvije vode.

Slika 71. Ženski nišan na dvije vode

Sljedeći je nišan koji predstavlja jednu vrstu zagonetke. Dakle, ne postoje zapisi koji bi nas obavijestili koji su razlozi da se tu izvrši ukop nekoga ko se ne preziva Ibrišimović nego Aščerija. Ime mu je Ibrahim, smrt je doživio već polovinom 19. stoljeća, tačnije 1854. godine. Postavlja se pitanje kojim rodbinskim vezama je bio Ibrahim povezan s Ibrišimovićima i kakva je njegova veza s Umom Ibrišimović. To su podaci koji su iščezli i ova dva merhuma ne mogu biti povezana iako su po rođenju pripadali Aščerijama. Uz ovo treba napomenuti da su Aščerije porijeklom iz sela Nažbilj, koji se nalazi oko 5 kilometara zračnom linijom na teritoriji opštine Kakanj. U drugoj polovini 20. stoljeća Nažbilj je imao ulogu glavnog centra, gdje su bili smješteni komunisti. Inače, prema predanjima koje smo prikupili od Džeme Ajanovića, Nažbilj je igrao veliku ulogu na

prostoru Mijakovića i Dragovića. Treba napomenuti da se pored Aščerija naselilo u Dragoviće još par porodica, počevši od Kovačevića, Sarača, Adilovića upravo iz Nažbilja.¹⁷¹

Slika 72. Zagonetni nišan iz Močila

---

¹⁷¹ Podaci uzeti od Džemaludina Ajanovića 08. augusta 2022.

Tabelarni prikaz analiziranih nišana

Vrsta nišana	Ukupan broj
aginski nišan	8
begovski nišan	14
derviški nišan	6
dječiji nišan	1
esnafski nišan	8
fragment nišan	5
obični muški nišan	2
nišan bez turbana	4
nišan s natpisom bez turbana	2
stela s prikazom	1
stela bez prikaza	4
šehidski nišan	1
ulemanski nišan	6

6. ZAKLJUČAK

Nakon završetka rekognosciranja odabrana su 72 najreprezentativnija primjera nišana s grobalja koja su detaljno istražena. Treba spomenuti da nekoliko nišana nije detaljno istraženo jer osim oblika ništa drugo nije bilo moguće odrediti usljed njihove oštećenosti. Oni su praktično bili bez turbana i bilo kakvog natpisa. Shodno tome, prilikom analize unutar samog rada akcentat je stavljen na 72 nišana. Najviše je pronađeno begovskih nišana, što je pokazatelj da je na prostoru Vareša bilo dosta uglednog stanovništva u tom vremenu.

Prisustvo esnafskih nišana također govori u prilog činjenici da je Vareš i u osmanskom vremenu bio jedan od značajnijih privrednih centara. Jedan od osnovnih problema kada je u pitanju esnafski nišan na području Vareša je taj što nema natpisa koji bi mogli otkriti vrstu zanimanja pojedinog zanatlije. Tokom istraživanja pronađeni su i nišani koji u sebi sadrže elemente prikaza iz srednjeg vijeka. Na osnovu rekonstrukcije moglo bi se zaključiti da je riječ o starosjediocima s prostora Bobovca koji su na tom mjestu naslijedili zemlju svojih predaka. Unutar grobalja zastupljeni su i aginski nišani, a posebno je interesantno bilo analizirati nišan iz Kunošića koji je po svom izgledu, načinu obrade i mjestu pronalaska unikatan i specifičan. Demograska i onomastička interpretacija moguća je nakon analize nišana iz Kunošića.

Nišani su svjedoci i djelovanja derviških redova na prostoru opštine Vareš. Ono što se sigurno može tvrditi jeste činjenica da su u Varešu postojala dva tarikata – helvetijski i nakšibendijski. Halvetijski tarikat bio je prisutan na Karićima, dok je na primjerima nišana iz Ligatića i Daštanske vidljivo i prisustvo nakšibendijskog derviškog reda. Derviši su u prošlosti obavljali razne aktivnosti i djelovali u različitim poljima, od medicine, astronomije i drugih nauka, ali ipak na osnovu uklesanog teksta na nišanima ne može se pronaći niti jedan derviš i njegovo zanimanje.

Za razliku od muških, ženski nišani su većinom bogato ukrašavani, posebno oni nišani koji su izdvojeni i prikazani u radu. Posebno je bilo zanimljivo pratiti ženske nišane s obzirom na položaj i ulogu žene u islamu. Od ukupnog broja nišana, velika većina je sačuvana samo u fragmentarnom obliku. Ne može se sa sigurnošću utvrditi zbog čega je to tako. Svakako da su stalne migracije stanovništva utjecale na tu pojavu. Ali ne treba izostaviti ni činjenicu da se opština

Vareš nalazi na visokoj nadmorskoj visini, pa su vremenske promjene česte. Teški ratovi tokom 19. i 20. stoljeća svakako su utjecali na uništavanje nišana, a ne treba zanemariti i ljudski faktor odnosno kolektivnu neobrazovanost i neosvijještenost prema kulturno-historijskom naslijeđu.

O historijskom razvoju i prošlosti opštine Vareš napisana su mnoga djela. Kao što je više puta istaknuto u samom radu, rudna bogatstva i specifičan geografski položaj privlačili su mnoge narode i plemena još od najstarijih vremena. Rimljani su prvi uvidjeli povoljan prostor za razvoj privrede, a procvat grada u Kraljevini Bosni posebno je spomenut na mnogim mjestima. Ipak, i pored nekih naučnih i literarnih radova o tom antičkom ili srednjovjekovnom periodu kontinuiteta života, neka veća enciklopedija koja bi objedinila sva saznanja nije napisana. Isti je slučaj i s osmanskim periodom. Nišani nisu detaljno istraženi, a nebriga lokalnog stanovništva i vlasti samo je pogoršala stanje. Shodno tome, ovaj rad može poslužiti budućim generacijama da se upoznaju s ovom tematikom te je mogući početak zaokreta i zainteresiranosti na polju istraživanja epigrafike vareškog kraja.

7. BIBLIOGRAFIJA

7.1. Knjige

1. Alađuz, Vahid (2019) *Stari bosanski nišani općine Hadžići*. Hadžići: Općina Hadžići.
2. Anđelić, Pavao (1973) *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*. Sarajevo: Veselin Masleša.
3. Bešlagić, Šefik (1967) *Stećci centralne Bosne*. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine.
4. Bešlagić, Šefik (1978) *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
5. Bojanovski, Ivo (1962) *Stari grad Bobovac i njegova konzervacija*. Sarajevo: Naše starine.
6. Filipović, Milenko S. (2002) *Visočka nahija*. Visoko: Mak.
7. Handžić, Adem (2000) *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. Sarajevo: Bošnjački institut, Orijentalni institut, sv. 1/1.
8. Hangi, Antun (1906) *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Naklada Daniela A. Kajona.
9. Kamberović, Husnija (2003) *Hod po trnju: Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za istoriju.
10. Klinčević, Nihad (2021) *Nišani u Bosni i Hercegovini*. Istanbul: TDBB.
11. Kurtović, Esad (2014) *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
12. Lovrenović, Dubravko (2009) *Stećci*. Sarajevo: Rabic.
13. Mesihović, Selmedin (2011) *Rimski vuk i ilirska zmija – posljednja borba*, Sarajevo: Filozofski fakultet.
14. Muftić, Azmir (2002) *Gdje je zrno klicu zametnulo*. Vareš: Rifajisko-bedevijska tekija.
15. Mujezinović, Mehmed (1974) *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, Knjiga I*. Sarajevo: Veselin Masleša.

16. Nametak, Alija (1939) *Islamski kulturni spomenici turskog perioda u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Državna štamparija u Sarajevu.
17. Truhelka, Ćiro (1890) *Glasnik Zemaljskog muzeja, Knjiga I*. Sarajevo.
18. Vego, Marko (1962) *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, Knjiga I*. Sarajevo: Zemaljski muzej.
19. Zlatar, Behija (2010) *Gazi Husrev-Beg*. Sarajevo: Orijentalni institut.

7.2. Članci

1. Bejtić, Alija (1952) Spomenici osmanlijske kulture u Bosni i Hercegovini. U: *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju*, sv. 3-4, 229–97.
2. Čaušević, Meho (2006) Umjetnost bašluka. U: *Most – časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, vol. 196/XXXI, 72–75.
3. Ćurčić, Vejsil (1939) Ptice na našim srednjovječnim nadgrobnim spomenicima i starim muslimanskim nišanima. U: *Zadružni glasnik*, 3/XIII, 2.
4. Hasanspahić, Mirnes (2016) Nišani i stara mezarja na olovskom području. U: *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u BiH*, vol. 5-6, 409–32.
5. Hasičić, Haris (2014) Nišani Medžlisa islamske zajednice Doboj (historijski prikaz, stanje na terenu i kritička analiza). U: *Zbornik radova "Naslijeđe Doboja i okoline"*, Doboj, 27. septembar 2014., 318–61.
6. Jahić, Mustafa (2017) Mustafa Ejubović – 310 godina od smrti. U: *Godišnjak BZK "Preporod"*, br. 17, 333–38.
7. Kreševljaković, Hamdija (1927) Sarajevska čaršija, njeni esnafi i obrti za osmanlijske uprave. U: *Narodna starina*, vol. 6, 15–58.
8. Kreševljaković, Hamdija (1942) Vareš kao glavno središte gvođenog obrta u Bosni i Hercegovini do 1891. U: *Glasnik Zemaljskog muzeja*, vol. 44, 409–52.
9. Kreševljaković, Hamdija (1953) Stari bosanski gradovi. U: *Naše starine*, I, 7–45.

10. Malkić, Mensur (2008) Stećci i nišani. U: *Takvim za 2009. godinu*, 221–22.
11. Rizvić, Muhsin (1999) *Bosna i Bošnjaci, jezik i pismo*. U: Hrestomatija historije književnog jezika, prir. Lejla Nakaš. Dostupno na: <https://pdfcoffee.com/qdownload/hristomatija-i-pdf-free.html>
12. Srejšović, Dragoslav (1955) Jelen u našim narodnim običajima. U: *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, vol. 18, 231–37.
13. Sušić, Mustafa (2010) Naš odnos prema nadkaburskim obilježjima. U: *Takvim za 2011. godinu*.
14. Traljić, Mahmut Seid (1940) Muslimanski nadgrobni spomenici. U: *Narodna uzdanica*, vol. 8, 192–210.
15. Truhelka, Ćiro (1891) Starobosanski mramorovi. U: *Glasnik Zemaljskog muzeja III*, knjiga IV, 368–86.

7.3. Internetski izvori

1. Očevija, selo posljednjih kovača u Evropi. Dostupno na: [Očevija i Očevski zaseoci \(ocevija.blogspot.com\)](http://ocevija.blogspot.com)
2. *Prvi pisani zapisi o Varešu*. Dostupno na: <https://biblioteka.vares.ba/vremeplov/40> (pristupljeno 20. 6. 2023.)
3. *Službeni glasnik BiH*, br. 36/09. Dostupno na: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3062 (pristupljeno 25. 6. 2023.)
4. *Strategija razvoja općine Vareš: 2017–2026. godine*. Dostupno na: https://www.vares.info/sites/default/files/Strategija_razvoja_Vares_24_01_2017_0.pdf (pristupljeno 12. 1. 2022.)
5. *Vareški vremeplov*. Dostupno na: <https://biblioteka.vares.ba/vremeplov> (pristupljeno 20. 6. 2023.)

6. <https://www.google.com/maps/>
7. www.katastar.ba/
8. www.visitvares.com

7.4. Popis slika

Slika 1. Nišan iz groblja kod Ali-pašine džamije (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 2. Nišan Mahmuta Brankovića (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 3. Isklesana zmija na nišanu iz Turova u Trnovu (autor: Klinčević 2021, 17.)

Slika 4. Dijelovi muškog nišana (autor: Alađuz 2019, 17.)

Slika 5. Aginski nišan (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 6. Nišan nakšibendijskog reda (autor: Klinčević 2021, 83.)

Slika 7. Nišan kaderijskog reda (autor: Klinčević 2021, 81.)

Slika 8. Esnafski nišan (autor: Klinčević 2021, 89.)

Slika 9. Nišan sa stalaktitnim ukrasom (autor: Klinčević 2021, 92.)

Slika 10. Oblik nišana koji govori da je riječ o uglednom pokojniku (autor: Klinčević 2021, 88.)

Slika 11. Ulemanski nišan s prevojem (autor: Klinčević 2021, 89.)

Slika 12. Pašinski nišani (autor: Klinčević 2021, 89.)

Slika 13. Ulemanski nišan s mušebek turbanom (autor: Klinčević 2021, 72.)

Slika 14. Čatal turbani, geometrijski prikaz (autor: Klinčević 2021, 72.)

Slika 15. Položaj sela Blaža u odnosu na okolna mjesta (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 16. Nišan u gužvama s poprečnim prevojem preko turbana, Ravne (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 17. Prednja strana nišana, prikaz mača (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 18. Zadnja strana nišana, prikaz jabuke ili kvrge (autor: Almin Ibrišimović)

- Slika 19. Bočna strana nišana iz Kunošića, prikaz luka i strijele (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 20. Nišan s kvrgom na vrhu ispod piramidalnog završetka (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 21. Nišani prve faze s orijentacijom sjever – jug, Hrančići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 22. Nišan s prikazom sablje na stanu, Hrančići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 23. Nišan iz sela Žižci (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 24. Aginski nišan od sedre (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 25. Derviški nišan helvetijskog tarikata, Karići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 26. Nišan s gužvama s oštećenom prednjom stranom na turbanu, Karići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 27. Aginski nišan izrađen od sedre, Karići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 28. Oštećeni nišan bez turbana, na stanu s tarihom i godinom (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 29. Esnafski nišan s kavukom, Karići (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 30. Rustična stela iz mezaristana u Budoželju (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 31. Muški nišan s oštećenim turbanom od tufa (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 32. Ženski nišan na dvije vode, prikaz prednje strane s arebičkim tekstom (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 33. Derviški nišan na dvije vode, zadnja strana, Budoželje (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 34. Prikaz prednje strane esnafskog nišana iz sela Budoželje (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 35. Nišan od sedra bez turbana (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 36. Nišan bez turbana s paralelnim linijama (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 37. Esnafski nišan s područja lokaliteta Menice (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 38. Ženski nišan s područja lokaliteta Menice (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 39. Muški nišan s područja lokaliteta Menice (autor: Almin Ibrišimović)

- Slika 40. Nišan stela prve faze (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 41. Prikaz motiva s nišana (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 42. Prikaz dječijeg nišana (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 43. Fragment nišana gdje se nalazi drška u savijenom položaju (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 44. Prikaz granice unutar groblja između mezaristana (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 45. Prvi nišan iz mezarja u Naseocima (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 46. Fragment esnafskog nišana s mezarja u Naseocima (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 47. Esnafski nišan iz 1671. godine (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 48. Ulemanski nišan s tugom bez natpisa (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 49. Vojnički nišan (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 50. Ženski i muški nišan (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 51. Derviški nišan nakšibendijskog tarikata (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 52. Nišan od drveta s turbanom (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 53. Esnafski nišan u Mižnovićima (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 54. Muški nišan u Mižnovićima (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 55. Prikaz oštećenog nišana iz Ropovice (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 56. Uznožni nišan s lokaliteta Ropovice (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 57. Derviški nišan nakšibendijskog tarikata (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 58. Esnafski nišan s tugom (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 59 i 60. Nišan sa mogućim prikazom štapa ili čekića, dvije strane (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 61. Fragmenti jednog nišana iz Kopjara (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 62. Nišan na arebici (autor: Almin Ibrišimović)
- Slika 63. Natpis na stanu od esnafskog nišana (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 64. Ženski nišan (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 65. Ženski nišan s ukrasima na kapi (autor: Almin Ibrišimović)

Slike 66. i 67. Prikazi nišana s ukrašenim stranama (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 68. Esnafski nišan s mezarja u Jusama (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 69. Odlomljeni dio nišana (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 70. Prvi nišan iz Moćila (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 71. Ženski nišan na dvije vode (autor: Almin Ibrišimović)

Slika 72. Zagonetni nišan iz Moćila (autor: Almin Ibrišimović)

SAŽETAK

Ovaj završni rad predstavlja cjelokupnu analizu grobalja na području opštine Vareš. Kroz precizno vođeno rekognosciranje identificirano su 72 značajna nišana, s posebnim naglaskom na begovske nišane koji pružaju uvid u društvenu dinamiku i ugledno stanovništvo Vareša.

Analiza esnafskih nišana iznosi kompleksnosti interpretacije, suočavajući se s izazovom nedostatka natpisa koji bi otkrili dodatne specifičnosti zanimanja. Proučavanje derviških nišana otkriva tragove helvetijskog i nakšibendijskog tarikata, dodajući dublji sloj duhovne dimenzije lokaliteta. Istovremeno, ženski nišani nude intrigantan uvid u bogatstvo dekoracije i ulogu žena u islamskom kontekstu.

Od ukupnog broja pronađenih nišana (323), u ovom radu je detaljno prezentirano 63. Fragmentarno očuvani nišani postavljaju pitanja o migracijama, utjecaju vremenskih promjena i ratovima koji su oblikovali historiju Vareša. Rad ne samo da pruža analizu arheoloških artefakata već naglašava i važnost daljnjih istraživanja epigrafike na ovom području. Kroz svoj doprinos rad poziva na šire razumijevanje i očuvanje kulturnih vrijednosti opštine Vareš, predstavljajući važan izvor za buduća istraživanja koja će osvijetliti tajne ove historijske destinacije.

SUMMARY

This final paper represents a comprehensive analysis of the graveyards in the Vareš area. Through meticulously conducted reconnaissance, 63 significant tombstones were identified, with a special emphasis on begovske tombstones, providing insights into the social dynamics and prominent inhabitants of Vareš.

The analysis of guild tombstones delves into the complexities of interpretation, facing the challenge of a lack of inscriptions that would reveal additional specifics about professions. The study of dervish tombstones reveals traces of the Helveti and Naqshbandi Sufi orders, adding a deeper layer of the spiritual dimension to the site. Simultaneously, female tombstones offer an intriguing insight into the richness of decoration and the role of women in the Islamic context.

Out of the total of 323 discovered tombstones, this paper thoroughly presents 63 of them. Fragmentarily preserved tombstones raise questions about migrations, the impact of climate changes, and wars that have shaped the history of Vareš. The paper not only provides an analysis of archaeological artifacts but also underscores the importance of further epigraphic research in this area. Through its contribution, the paper calls for a broader understanding and preservation of the cultural heritage of the municipality of Vareš, presenting a valuable source for future research that will illuminate the secrets of this historical destination.

BIOGRAFIJA

Almin Ibrišimović rođen je 17. septembra 1993. godine u Zenici. Odrastao je u Varešu, gdje je i završio osnovno i srednje obrazovanje. Nakon srednje škole upisao je studij historije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Na Filozofskom fakultetu završio je prvi ciklus studija s temom *Ali-paša Rizvanbegović i identitet Hercegovine*. Nakon stjecanja zvanja bakalaureat/bachelor historije odlučio je nastaviti svoje akademske studije te je upisao master studij na Odsjeku za arheologiju. Paralelno sa studijem sudjelovao je na nekoliko značajnih arheoloških projekata na različitim lokacijama:

1. arheološka istraživanja na Čajangradu (Visoko, 2019);
2. arheološka iskopavanja srednjovjekovnih grobnica na Metaljici, I faza (Hadžići, 2019);
3. arheološka istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta Markov kamen (Zenica, 2020);
4. arheološko istraživanje na lokalitetu Kopilo (Zenica, 2021);
5. rekognosciranje terena, Brza cesta (Lašva – Nević polje, 2021);
6. arheološka iskopavanja srednjovjekovnih grobnica na Metaljici, II faza (Hadžići, 2022).

Tokom svojih akademskih godina parcijalno je sudjelovao na edukacijama o projektnom menadžmentu, dodatno usavršavajući svoje vještine i znanje relevantni za razvijanje svijesti o prošlosti. Aktivan je član nekoliko nevladinih organizacija u Varešu. Svojom aktivnošću dao je doprinos na nekoliko projekata, obogaćujući informacije o historiji grada Vareša i pridonoseći lokalnom identitetu i kulturnim vrijednostima.

Nakon završetka dodiplomskog studija na Filozofskom fakultetu, učestvovao je na konkursu *In Memoriam Esma Imširpašić* za najbolji literarni rad na temu *Ali-paša Rizvanbegović i identitet Hercegovine*. Njegov rad je prepoznat među najboljim te je osvojio drugo mjesto.